распис

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1973 чыл.
ФЕВРАЛЬ
3
СУББОТА
№ 29 (9105).
Өртээ 2 көп.

УЖУДУУШКУНДА — «КОСМОС-547»

1973 чылдың февраль 1-де Совет Эвилелинге Черниң кылымал «Космос-547» спутнигин октаргайже ээлчег ёзугаар салып үндүрген. Космос делгемин шинчилээрин уламчылаар дээш спутникте эртем аппаратуразын тургускан.

Аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур. Башкарылга-сайгарылга төвү келген медээлерни сайгарып ажылдап турар.

(СЭТА).

1973: ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ШИИТПИРЛИГ ЧЫЛЫ

АЙ ПЛАНЫН АЖЫРГАН

ССР Эвилелиниң тургустунгаанының 50 чылынга алдар бодурган социалистиг чарышка «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи кирипкеш, күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган. Ак-довуракчыларның ажыл-ижин бедик-биле үнелеп көргеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң Юбилейжи хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

Үлетпүр, тудуг болгаш транспорт ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалын комбинаттың коллективи таныпкаш, тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Ажыл-ишчилер Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, 1973 чылдың баштайгы айында эки көргүзүглерлиг болган.

Арыглал фабриказының ээлчеглери багай эвес ажылдааның түңнелинде январьда даг-дүгү арыглаар планын хуусаа бетинде — 29-та күүсеткеш, онаалдадан ажыр 185 тонна «даг хөвеңин» Төрээн чуртка берген. Продукция сайгарарының даалгазы база күүсеттинген. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Д. К. Дүктен-оолдуң удурткан № 4 ээлчээ планныг онаалданы 111,2 хуу боттандырган. В. А. Давыдовтуң бешки ээлчээ багай эвес көргүзүгнү чедип алган.

Даг-дүгү рудниктиниң ишчилери бо чылдың баштайгы айында даг массазы казарының, шилиттинген руда чырының планын айыткан хуусаазында күүсеткен. Шилиттинген руда чырынга В. Даржааның, В. Шакировтуң удурткан бригадалары январьның онаалдазын ажыр боттандырган.

Л. ФИЛИППОВА.

• • •

Даг-дүгү рудниктиниң профэвилел организациязы күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң шимчээшкинин эки удуртуп турар. Ынчангаш рудникте бо шимчээшкинде киржип тураларның саны көвүдээн.

Профэвилел организациязы чоокта чаа коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты чедип алган 88 кижиге шынзылганы болгаш хөрек демдээн тывыскан. Төлептиглерниң аразында электрослесарьлар О. Кац-оол, С. Домажаков, В. Юхимец, забойщик А. Русанов, экскаватор машинистери Л. Козлов, А. Бойков болгаш өскелер-даа бар.

(Бистиң корр.).

Баштайгы айда

КЫШТАГЛААШКЫННЫ хүр эртирери, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры — Өвүрде, «Коммунизмче орук» колхозтуң бүгү кежигүннериниң мурнунда салдынган сорулга ол, ону олар чедиишкинниг боттандырып турарлар.

Колхозтуң 15 муң баш малы 59 кодаңда турар. Кыштаглаашкынның байдалы эки: мал чеми четчир, суггу машиналар чедирип турар. Малчыннарның амыдыралын экижидер талазы-биле элээн хемчеглер алдынган. Кышка белеткелди багай эвес организастааның ачызында 47 кыштагның малчыннары эки септеттинген бажыңнарда чурттап турар.

Колхозтуң төрүүр хою 8280 ажып турар. Оларны 26 кодаңда үскен болгаш ажаалдазын экижиткен. Оон уламындан эрткен айда төрээн хойларның чаш төлү онча, деңгели эки. Малдың чаш төлүн өстүреринге улуг дузаны сакманщиктер көргүзүп турарлар.

М. ЭРЕС-ООЛ.

УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙЫН хөгжүдер талазы-биле тоску беш чыл планын күүседириниң үшкү чылының баштайгы айы төнген. Бо айны Бай-Тайгада «Тээли» совхозтуң ишчилери чедиишкинниг дооскаңнар.

Совхозтуң «Найырал» салбырында үш хойжу бригада бар. Оларда 8066 хойнуң 3702-зи төрээн. Бо хүннерде малчыннарның кодаңнарында 3719 хураган менди доругуп турар. Хертек Адыг-оол төрээн 223 хоюндан 231 хураганны, Салчак Шыырап — 217 хоюндан 220 хураганны, Саая Очур-оол — 210 хоюндан 210 хураганны камгалап алган.

Социалистиг чарыш черчерде калбарган. Төрээн хоюндан сес хураганны артыкка доруктуруп алган Хертек Адыг-оол салбырда партия организациязының, салбыр баштаар черниң болгаш ажылчын комитединиң шилчиир вымпелин чаалап алган.

Х. КАНЧЫЫР-ООЛ.

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

ӨВҮР РАЙОННУҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Районнуң ажыл-ишчилери эрткен юбилейлиг чылда кадээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле планныг онаалдазын ажыр күүсеткен.

Өвүрнүң ажыл-ишчилери Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришпишаан, тоску беш чыл планын күүседириниң шиитпирлиг чылында дараазында хүлээлгелерни алган.

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Мал бажын өстүрериниң планын күүседир. Төрүүр чүс баш малга онааштыр чүзүн аайы-биле 85 бызааны, 90 хураганны, 85 кулунну камгалап алыр.

Хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргыыр, бызааларның хонукта немелде деңзизин 700 грамм, мыйыстыг бода малдыын 600 грамм чедирер. Семиртилгени шын организастап тургаш, күрүнеге садар бода малдың деңзизин 240 кг, хойнуун — 41, өшкүнүүн 35 кг чедирер.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының планын декабрь 16-да күүседир болгаш күрүнеге 1550 тонна эътти, 160 тонна сүттү, 193 тонна дүктү садар.

29500 хойну, 700 инекти тарып боозадыр.

ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Гектар черге онааштыр чаңгыс чылдыг сигенниң 15, кукурузаның 150, картофельдиң 70 центнер дүжүдүн алыр.

Шөлдерге 6000 тонна органиктиг, 40 тонна минералдыг чемишчидилгени төгер болгаш шынарлыг үрезинни белеткээр.

7600 тонна силосту салыр, 7110 тонна сигенни белеткээр. 1125 га суггатыг черни ажыглаар. «Коммунизмче орук» колхоз 200 гектар одарны культуржудар.

МЕХАНИЗАЦИЯ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Часкы тарылганың техниказын март 15-ке, сиген ажылының техниказын июнь 15-ке чедир септеп доозар.

Чижеглеп алган бир тракторга онааштыр 1000 гектар чымчак андарылганы кылыр.

Автомашиналарны чөп ажыглаар, оон бүдүрүкчүлүүн улгаттырар, бир машинага онааштыр 40 муң тонна-километрни ажылдап кылыр.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң моторлар септээр цегиниң септекчилери (солагай талазындан) Владимир Зайцев, Юрий Андреев, Юлий Граблин олар тоску беш чылдың бо шиитпирлиг чылында улам кужениишкинниг ажылдаарын хүлээнип, септелгениң шынарын бедидип, шалыыкын ажылдаарынче сагып салып турарлар. Бо аныяк оолдарның ээлчээнге үүрмек, ортумак азы капитал-даа септелгениң ажылдарын күүседирни онаажыр. Моторларны адырып, септээриниң талазы-биле хүнде үлүүн олар 125—130 хуу күүседип турарын цехте мастер Матвей Шеглов үнелеп, демдеглеп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БҮГҮ КҮШТҮ — КЫШТАГЛААШКЫНЧЕ

Ниитизи-биле алырга, Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң малының кыштаглаашкынының байдалы чүгээр. Хайыракан болгаш Хөндергей кыштагларында шээр малдың ажаалдазында баксыраашкын чок, кодан бүрүзүнде хой оолдаашкыны массалыг. Төрээн хойларның ажаалдазын баксыратпас, чаш хураганнарны менди доруктурар дээш хойжулар тура-соруккур ажылдап турар.

Ындыг-даа болза совхозтуң директору, Хайыракан кодээ Соведи, бригадирлер, мал ажылының тускай эртемниглери мал чеминиң 1971 чылдаазындан хой белеткеттингениңге хөлүн эрттир ынанып турарлар. Бода малдың кышкы ажаалдазында четпестер база бар. Кургаг өдектиң чугулазын уттуп, чайын, күзүн бөлерин организаставаааны-биле чамдык бода мал кажааларының ишти баксыраан. Чижээ, Хайыракан дааның баарында Д. Каадыр-оолдуң кадарган кодан инектериниң кажаазының иштинге төгер кургаг өдек төнген. Кожагар-Баары кыштагда бода малдың кадарчызы С. Чылбак өдекти ырак черден аът шанаа-биле ажытлап ап турар. Өске-даа кодаңнарда кургаг өдек төнүп турар.

Хар ындыг-ла улуг эвес, одарларның оъду эки дээр хөөнге совхозтуң удуртукчулары алыскаш, малды бөдүүн чем-биле чемгербейн турар. Чамдык кодаңнарда саваң болгаш өске-даа чемнерни төтчеглеп, анаа-ла черге төкаап бээр. Ылаңгыя Бора-Хөл фермазында сигенни кайы хамаан чокка төтчеглеп турар. Мал чеминиң чарыгдалынга шыңгыы контроль, учёт-отчёт тургустунмаан. Бора-Булактың тарылга шөлдеринде саваң комбайннар оруктарында хевээр чытпышаан.

Шээр малдың кодаңнарында чаа «дүжүт» хүн бүрү арбыдавышаан. Ындыг турбуже чаш хураганнарны даңзылаар, оларны имнеп, дугаарлаар ажыл багай. Доругуп, оътка кире берген хураганнарга чылыг суг бердинмейн турар.

Бода малдың ажаалдазын экижидериниң хемчеглери кошкак алдынып турарының хараазында чамдык кодаңнарда малдың күжү баксырап турар. Салбыр эргелекчизи эш Доржу кодаңнарда мал чеми четчир кылдыр дужүртүнген дээш, кодаңнар эргивестаан, малдың байдалын хайгааравастаан. Сат Чылбактың кадарган бода малындан 18 инекти чөлдүр деп болур. Ында барык 100 чыгыы инекти азыралга тургузары негеттинип келген.

Ажыл-агыйның бүгү малының кышкы турлагларынга суг доктаамал чедиртинмейн турар. Суг сөөртүр машиналарның ажыглалы багай. Чоокта чаа совхоз директорунуң кышкы турлагларга мал чемин чедирзин дээш 8 тракторну Хөндергейже чоруткан. Салбыр эргелекчизи эш Доржунуң контроль чок ажылдап турарын ажыглааш, трактористер арагалап хүнээн таварылга бар.

Кыштың мал ажылынга бергедээшкинни таварыштырар үези чогум-на ам. Ындыг болганда, бүгү күштү болгаш арга-дуржулганы кыштаглаашкынче угландырары чугула. Чүгле демниг иштиң түңнелинде мал бажын өстүрериниң болгаш кадээ ажыл-агый продуктуларын көвүдедириниң талазы-биле шиитпирлиг чылда алган хүлээлгелер күүсеттинер дээрзин уттуп болбас.

(Бистиң корр.).

КЫЗЫЛ ТУК — ТИИЛЕКЧИЛЕРДЕ

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка кирипкеш, республиканың автотранспорт организацияларындан № 12 автобааза социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн. Ук коллективке СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Тоску беш чылдың ийиги чылының планын автобаазаның чолаачылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары хуусаа бетинде, декабрь 13-те күүседипкенин Төрээн чуртка рапорттаан.

Эрткен чылдың дөрткү кварталында чедип алган көскү чедиишкиннери дээш бедик шаңналды тыпсырынга тураскааткан байырлыг хуралга чолаачылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар чыглып келген. «1973 чылдың планын хуусаа бетинде күүседир бис!», «Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылын чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар!» деп сөстерлиг лозуңнар-биле коллективтиң клувун шимээн.

— Партия Тыва обкомунуң бюрозунуң даасканың ёзугаар бо бедик шаңналды силерниң ажыл-ишчи коллективиңерге тыпсыры дыка өөрүнчүг-дүр. Силерниң коллективиңерде чамдык чолаачылар бригадазы тоску беш чылдың планын 4,5 чылда күүседир дээнин эде көрүп, планны 4 чылда күүседир дугайында бедиткен хүлээлге алганы база дыка өөрүнчүг херек-тир. Ынчангаш бо бедик шаңналды бодуңарга хевээр арттырар дээш, кужениишкинниг ажылдаңар, беш чылдың планын дөрт чылда күүседир дээш күзелиңер боттанзын — деп, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Б. Добромыслов шилчиир Кызыл тукту мурнакчы бүдүрүлге коллективинге тыпсып тура, чугаалаан.

Бедик шаңналды хүлээп ап тура, автобаазаның начальниги К. Г. Ванюков мынча дээн:

— 1972 юбилейлиг чылдың дөрткү кварталында Совет күрүнениң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка дээрс көргүзүглүг болганы дээш, биске шилчиир Кызыл тукту тыпсып турарынга өөрүп четтирдивис. Бедик шаңнал бисти тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылында улам кужениишкинниң ажылдаарынче сорук киирбишаан, моон-даа артык бедик көргүзүглерни чедип алырын хүлээндирип турар-дыр. Бисте бүдүрүлгениң мурнакчылары эвээш эвес, оларга чоргаарланыр бис.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг чылын эгелеп тура, эш Богуштуң чолаачылар бригадазы социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, беш чылдың планын 4 чылда күүседирин шиитпирлээн. Бо бригада ам 1973 чылдың сентябрьның үлүүнде, а эш Голевтиң удурткан чолаачылар бригадазы бо чылдың октябрь айының үлүүнде ажылдап турар. Автобаазада 35 чолаачы 1973 чылдың ийиги чартының үлүүнде ажылдап турар. Ынчангаш бо тукту бирги кварталда хевээр арттырар дээш бар аргаларны ажыглаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун база бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш үре-түңнелдиг ажылдаарын партия обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге болгаш облпрофчөвүлелге бүзүредип тур бис.

Тукту тывыскан хуралга чолаачылар бригадазының бригадири эш Голев, местком даргазы эш Бочкарев бедик шаңнал дээш өөрүшкүзүн илеретпишаан, моон соңгаар-даа улам эки ажылдаарын хүлээнгеннер.

ЧУРУКТА: шилчиир Кызыл тукту партияның Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш Добромысловтуң № 12 автобаазаның коллективинге тыпсып турары.

Д. ЕНДАН.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Эвилелдешкен РЕСПУБЛИКАЛАРДА

УКРАИНА:

ҮЖЕНГИ САНАЛГА ТӨВҮ

Львов-Волынь бассейниниң шахтёрларының хоорайы Червоноградта электрон саналганың «Минск-32» дээр машиназын болгаш «Укрзападуголь» комбинаттың саналга төвүнүң «Минск-32-ни» хандырар элээн каш тургузугларын ажыглалга хүлээп алган. Бирги хүннерден-не анаа маркшейдер ажылдары-биле кады бараан продукциязын саарары болгаш оон бот-үнези-биле холбашкан онаалдаларны шиитпирлеп эгелээн. Чылдың төнчүзүнде электроннуг ийиги машина ажыглалга кирер, ынчаарда ол төп болза учётту болгаш планнаашкынны, бүдүрүлге чорудулгаларын башкарарын болгаш шахта бүрүзүнүң база Барыын-украина кочегарканың ниити хөгжүлдезиниң перспективаларын баш бурунгаар көөрүн бодунга хүлээп алыр.

Дагжыларның саналга төвү — Львов областа үженги ындыг төп болуп турар. Телевизорларны, кинескоптарны, телеграф аппаратуразын, электрохемчээлге приборларын, идикти, саазынны бүдүрерин болбаазырангайжыдып, калбартырынга, поездилер шимчээшкинин башкарарынга электроника дузалаар. Экономика талазы-биле оон ажыктыы аажок улуг. Чижээ, «Электрон каттыжыышкында» ажылдап турар «Львов» эргелелдиң автоматчыткан системазын ону тударынга чарыгдалын ийиден эвээш чыл иштинде дуглап каапкан болгаш ам чыл бүрүзүнде ук бүдүрүлгеге чүс-чүс муң рубльдиң арыг орулгазын берип турар.

(СЭТА-ның корр.).

КАЗАХСТАН:

ЭЛЕЗИННИ КЕЖИЛДИР

Мурнуу Прибалхашьениң кургаг ховузунга ажыглалга киирген суггаттыг чер ажылының улуг районун күрүнениң энергосистемазынга киирген: Капчагай — Тасмурун аразының 84 километр хемчээлдиг шугумун ажыглалга киирген.

Чалымнарны болгаш кургаг элезинни кежилдир туткан ол шугум болза рис тарып өстүрериниң болгаш өске-даа ажыл-агыйларны, а ол-ышкаш Или хемде тудуп турар Тасмурун гидробелдирни электри энергиязы-биле хандырып турар.

Ажыглалга киирип турар кургаг ховуда энергия «көвүрүүнден» электри дамчыдылгазының хөй адырлары чүк-чүкче тарап үнер. Ол болза ажыл-агыйларда насос (суг сордурар) станцияларын, тараа арыглаар болгаш өске-даа машиналарны хөделдирер, тодаргайлаарга, рис тарыыр чүс муң гектар черге ол энергияны ажыглаар.

(СЭТА-ның корр.).

ЭСТОНИЯ:

БҮГҮ ШӨЛГЕ — СОРТТУГ ҮРЕЗИН

Эстонияның колхозтарында болгаш совхозтарында чазын чажып тарыыр тараа культураларының үрезиннерин шагдала чажар шынарынга чедир белеткеп алган. Эргежок чугула апарган черлерге ажыл-агыйлар аразынга үрезин солчуушкунун организастаан. Ам ажыл-агыйлар шуптузу сорттуг үрезиннер-биле хандыртынган.

Бо чылын республикага тараа культураларының тарылгазының структуразы боттуу-биле өскерлир, чүл дээрге суланы, оон иштинде «Хямарик» дээр сортту тарып өстүрери дыка калбарар. Ону тус черниң селекционерлери өстүрүп үндүрген болгаш гектардан-на 40—45 центнер тарааны ол бээр.

Чочак-тарааны эрткен чылга бодаарга, барык бүдүн чартык катап хөйнү чажып тарыыры шиитпирлеттинген. Ол чөрүк сүттүг малды белок-биле хандырарын улам долу болдурар арганы бээр.

(СЭТА-ның корр.).

Моол улустуң шынчы оглу

Найысылалдың хөй-ниитизиниң төлээлекчилери февраль 1-де Моолдуң араттың революстуг намының болгаш Моол Арат Республиканың үндезилекчизи Д. Сухэ-Баторнуң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болганын демдеглээн. Ол хүнге тураскааткан байырлыг хурал Найырал бажыңынга болган.

— Совет болгаш моол улустарның мөңге найыралын улам быжыглап, калбартыр дугайында В. И. Лениниң болгаш Сухэ-Баторнуң чагыын СЭКП биле МАРН ындыктыы-биле күүседип турар. Совет-моол найырал марксизм-ленинизмниң, акы-дуңма кады ажылдажылганың, чаңгыс аай хөделиишкинниң, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң ачызында чартык чүс чыл дургузунда улам ханылап, быжыгып келген — деп, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директорунуң бирги оралакчызы П. А. Радионов болуунуң илеткелинге чугаалаан.

МАР-ның элчини Н. Лувсанчүлдэмниң чугаазын чыылганнар сонуурган, чылыы-биле уткааннар. Моолдуң улустуң революциязының улуг чаалап алышкыннарының бирээзи болур СЭКП-биле, совет улус-биле шылгаттынган болгаш ак сеткилдиг найыралды МАРН болгаш бистиң улус моон-даа соңгаар улам быжыглап, калбартырынга долу шиитпирлиг дээрзин элчин онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Сухэ-Баторнуң чагыгларынга шынчы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол улустуң шылгараңгай оглу, улусчу революцияның удуртукчузу, МАРН-ның болгаш улусчу моол күрүнениң үндезилекчизи — Сухэ-Баторнуң төрүттүнгениниң хүнүнден бээр 80 чыл болганын улусчу Моол байырлап демдеглеп турар.

МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының хуралдаар залынга найысылалдың ажылчы чонунуң байырлыг хуралы болган. Президиумга МАРН ТК-ның Политбюро кежигүннери, МАР-ның партия, чазааның өске-даа удуртукчулары, революцияның хоочун киржикчилери олурушкан.

Хуралды МАРН ТК-ның бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал ажыткан.

Бистиң улузувустуң совет улус-биле мөңге, бузулбас найыралының үндезинин тургускан, чалбыыштыг патриот болгаш шынчы интернационалчы Д. Сухэ-Баторнуң дугайында чырык тураскаалды бистиң бүгү партиявыс-биле бүгү моол улус найыг ынакшылдыг, эң ханы хүндүткелдиг кадагалап чоруур — деп, Ю. Цеденбал чугаалаан.

Д. Сухэ-Баторнуң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди байырлыг хуралга МАРН ТК-ның секретары Д. Чимиддорж кылган.

Партийжи ИНФОРМАЦИЯ

АКТИВТИҢ БОЛГАШ АНЫЯК КОММУНИСТЕРНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Каа-Хем районнуң партия активиниң болгаш аныяк коммунистерниң школаларының кичээли Сарыг-Сепке болуп эрткен. Партия активиниң школазы мооң мурнунда чылдарда ажылдап турган, аныяк коммунистерниң школазы бир-ле дугаар бодунуң ажылын эгелээн. СЭКП райкомунуң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар ол школаның элээн каш кичээлдерин өөредилге чылының дургузунда эрттирери көрдүнген.

Ийи школаның дыңнакчыларының каттышкан кичээлинге СЭКП райкомунуң секретары В. А. Чигарскихтиң «СЭКП — Совет күрүнениң удуртукчузу болгаш башкарыкчы күжү», райкомнуң органиастыг килдизиниң инструктору В. В. Гусевтиң «Партия дугайында марксистчи-ленинчи өөредиг болгаш СЭКП-ниң органиастыг тургузуу» деп илеткелдерни дыңнаан.

Ооң соонда ийи школаның дыңнакчылары өөредилгезин аңгы уламчылаан. Аныяк коммунистерниң школазының дыңнакчыларынга партия райкомунуң партучёт секторунуң эргелекчизи И. Р. Пересторонина «Партия билетин үнелээр болгаш камныг эдилээр», райкомнуң пропагандизи А. Ф. Торлук «Устав болгаш коммунист» деп беседаларны эрттирген.

Школаның ол кичээлинге районнуң 23 партия эге организацияларындан чеден ажыг аныяк коммунистер киришкен болгаш боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга, коммунистиң эрге-хүлээлгезин боттандырарынга ажыктыг солун, чаа чүүлдерни олар билип алганнар.

Партия активиниң школазының дыңнакчылары СЭКП райкомунуң килдис эргелекчилери О. Б. Чернышева. А. П. Казаков оларның илеткелдерин дыңнаан болгаш ажыл дуржулгазын солушкан, аңаа кол черни партия документилерин солуурунга белеткел дугайында айтырыг эгелээн.

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ МАЛЧЫННАРЖЕ

СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң чоокта чаа эрткен бюро хуралынга «Торгалыг» совхозта партия комитединиң малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды организастап турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Районнуң эң улуг ажыл-агыйы — «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери эрткен юбилейлиг чылда күрүне мурнунга алган хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырып, эът садарының планын 102, сүттүүн — 114, дүктүүн — 105 хуу күүсеткен. Ажыл-агыйга дөрткү кварталдың түңнелин ёзугаар СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң болгаш райкүүскомнуң колхозтар, совхоз аразынга шилчиир Кызыл тугун тывысканы оларның шудургу болгаш соруктуг ажылдаанын херечилеп турар.

Совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Амгы үеде ажылчыннарның болгаш тускай эртемниглерниң кол кичээнгейин ниитиниң малын менди чаагай кыш ажырып, ооң чаш төлүн бүрүнү-биле камгалап алырынче угланган. Малчыннар ниитизи-биле 135 кезек черде кыштап турар болгаш оларда 41 агитатор быжыглаттынган. Кара-Тал болгаш Ак-Чыраа бригадаларында агитаторлар доктаамал ажылдап, бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда болуушкуннарның дугайында беседаларны солун, шынарлыг чорудуп келген. Совхозтуң малчыннарында радиоприёмниктер бар, олар шупту солуннарны болгаш журналдарны чагыдып алган, үзүктел чок ап турар. Эрткен чылын эки түңнелдерни чедип алган 133 малчын өртектиг белектер-биле шаңнаткан, 90 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызының хүндүлүг ады дээш демисежип турар болгаш 60 мурнакчыга ол бедик атты тывыскан. Ол ышкаш бедик мергежилдиг 12 малчын бирги, ийиги класстың мастерлери атты алганнар.

Хойжу беш бригаданың төптеринде кызыл-булуңнар политмассалыг ажылдарның төвү болуп, малчыннар ортузунга лекция, беседалар чорударынга чугула рольду ойнап турар. Ийи бригаданың төвүнде библиотекалар бар, ында малчыннарга таарзыр номнарны таарыштырып мөөңнээн. Чүгле сөөлгү айларда мал ажылынче 4 коммунисти болгаш 12 комсомолчуну чоруткан. Малчын коммунистер Сүрүн-оол Маадыр, Түлүш Калзын-оол, кежигүн эвес малчын Шокар Бадый олар социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп, эки түңнелдерни чедип ап турар.

Ынчалза-даа партком нуң талазындан малчыннар ортузунга политмассалыг ажылды чорудуп турарында четпестер бар дээрзин СЭКП райкомунуң бюрозу демдеглээн. Малчыннар ортузунда хүннүң чугула айтырыынга хамаарыштыр лекциялар ховар номчуттунуп, хана солуннар, агитхуудустар колдуунда-ла улуг байырлалдар таварыштыр үнүп турар.

Социалистиг чарышты организастап турарында база ооң түңнелин үндүреринде ёзу барымдаалаар чорук уламчылавышаан. Партия комитединиң, бүгү коммунистерниң кичээнгейин беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринче угландырып, малчыннар ортузунга политмассалыг ажылды күштелдирерин, четпестерни чайладырының оруктарын СЭКП райкомунуң бюрозу айыткан.

КОММУНИСТЕРНИҢ АВАНГАРДЧЫ РОЛЮ

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозка коммунистерниң хуралынга партком секретары А. С. Догур-оолдуң «Коммунистерниң болгаш партия эге организацияларының авангардчы ролюн бедидер дугайында» илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Совхоз бүдүрүлгезинде коммунистерден өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар мурнакчылар хөй. Аныяк коммунист Михаил Доткан сезоннуг кампаниялар үезинде ажыл нормазын 120 хуудан кудулатпайн чарыштың мурнуку одуруунга чоруп келген. Ол болза кышкы үеде ниитиниң малынга чем сөөртүрүнге идепкейлиг киржип, өске ажылчыннарга үлегерин көргүзүп турар. Тарлагда партия бөлүүнүң удуртукчузу Ольга Бай-Кара ферма коллективин бүдүрүлге планын күүседиринче мөөңнээр талазы-биле көскү ажылдарны чорудкан. Ында сүт-бараан фермазында сүт бүдүрери эрткен чылдыындан көвүдеп турар болгаш ажылчыннарның сагылга-чуруму экижээн. Хойжу коммунистер Михаил Чимбии, Шываан Ооржак олар кыштаглаашкынны организастыг эрттирип, кежигүн эвестерге үлегер-чижээн көргүзүп турарын хуралга демдеглээн. Ындыг-даа болза чамдык коммунистерниң талазындан партийжи сагылга-чурумну хажыдар, даалгалыг ажылынга харысалга чок чоруктарны болдуруп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер шүгүмчүлээн. Хойжу бригаданың бригадири Николай Дербии ажылынга харысалга чогун көргүзүп, арагалап турган. Тарлаг сүт-бараан фермазында Куртугбай Маады ажыл-шагы үзүп, уставчы негелделерни күүсетпейн турарын база айыткан.

Совхозтуң чамдык салбырларында, фермаларында күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаандан эрткен чылын күрүнеге сүт садар планы 99,2 хуу күүсеттинген. Амгы үеде кыштагларга мал чемнерин чогуур өй-шаанда чедирбейн турар таварылгалар база бар. Партия организациялары, ында бактаан турар коммунист бүрүзү чер болганга мурнакчы ролюн көргүзүп, масса чонну организастап баштаар ужурлуг деп, санал бергеннер демдеглээн. Ол талазы-биле хемчеглерни партком, эге организациялар, коммунистер боттандырып эгелээн.

ЗООТЕХНИК-СЕЛЕКЦИОНЕРЛЕРНИҢ АЖЫЛЫН ЭКИЖИДЕР

ЭРТЕМДЕН ЧУГААЛАП ТУР

Бистиң республиканың мал ажылдыг улуг-улуг совхозтарында болгаш колхозтарында база районнарның кодээ ажыл-агыйы, эргелелдеринде зоотехник-селекционер тускай эртемниглерниң штадын тургусканы кончуг чүүлдүг. Ындыг тускай эртемниглер өске областарда, крайларда болгаш республикаларда шаг-үеден бээр ажылдап турар болгаш оларның ажылы үре-түңнелдиг, чедиишкиннерлиг апарган.

Маңаа ийи-ле чижектен көргүзейн. Ставрополь уксааның уксаажыдылга заводу «Советское руно» деп ажыл-агыйга зоотехник-селекционер В. В. Снеговой 25 чыл ажыр ажылдааш, заводтуң хойларының бир башка онааштыр алыр дүгүн ортумаа-биле 6,7 килограмм чедирген. Ук завод чуртка бедик шынарлыг чиңге-нарын дүктүүнден аңгыда, тергиин класстың уксаалыг бүдүрүкчүлерин өстүрүп садып турар. Зоотехник-селекционер В. В. Снеговой бодунуң өстүрген кошкарларының чүгле «арнын» көргеш-ле таныыр эвес, харын-даа оларның берген төлдерин хурагаларны көргеш-ле, кайы кошкарның оглу дээрзин безин таныыр апарган. Ол чүгле чааскаан ажылдап чоруур эвес, харын бодунуң мергежилинге дыка хөй тускай эртемниглерни өөреткен. В. В. Снеговойга Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Ооң ышкаш Ставрополь крайда «Большевик» деп уксаа заводунда кадарчы Т. Харечконуң ажы-төлү угун салгаан хойжулар болу берген. Дмитрий биле Григорий алышкылар ийилээ Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Дмитрий Тихоновичиниң уруглары Надежда биле Людмила зоотехниктер, кайызы-даа уксаажыдылга ажылы кылыр мергежилдиг. Надежда ол ажылында 15 чыл бооп турар. А Людмила «Ипатовский» деп уксаа заводунда 10 чыл ажылдап чоруур. «Большевик» болгаш «Ипатовский» деп уксаа заводтарының бир хоюнуң дүгү ортумаа-биле баштайгызының — 6,7 килограмм, ийигизиниң — 7,4 килограмм бооп турар. Кайы-даа заводтар чыл дургузунда уксаалыг малдар өстүрүп саткаш, 800—850 муң рубль орулганы ап турар.

Мал ажылының чедиишкинниг, бедик продуктулуг, үре-түңнелдиг болуру элээн хөй чүүлдерден хамааржыр. Бирээде, малдың чем-суурун быжыглаары. Бо талазын алыр болза, бистиң республикада амгы бар турар мал бажынга, оода кыштың берге үелерин эрттириптеринге, белеткеп ап болур мал чеминиң курлавырлары бар, ону белеткээринге болгаш дажыглап сөөртүрүнге механизация четчир, ооң-биле чергелештир одар-белчиирлер база делгем. Ийиде, малды ажаарының, чемгерериниң болгаш ооң продукция алырының технологиязы база-ла чаартынып турар. Мында чоокку үеде чедип алыр, шуудадып болур чүүлдер база-ла хөй. Чижээ, малды ажаап кадарары, мал чемин малга чидиртириниң мурнунда белеткээри, саары, кыргызары дээш, оон-даа өске. Малдарга таарзыр чылыг кажаа-хораазы тудуп ап болур аргалар база-ла бар апарган.

Ындыг-даа болза, ол чүүлдерни уксаажыдылга болгаш селекция ажылы-биле холбаштырып кылбас болза, түңнел алдынмас болгаш чедиишкин болдунмас. Мынчангаш бо херекке чугула кижи болза, зоотехник-селекционер болур ужурлуг. Ам зоотехник-селекционер мергежилдиг кижи дугайын чугаалажып көрээлиңер.

Ылангыя хой ажылынче ханы сиңнигип кирип; эки түңнелдерни чедип алыр дээр болза, хөй-хөй чылдарда ажылдаары негеттиннер. Амгы үеде бистиң колхоз, совхозтарывыста ажылдап турар зоотехник - селекционерлерни алырга, колдуунда-ла турум эвес, үргүлчү солчуп-халажып турар болгаш оларның дыка хөйү боттарынга онаалган хүлээлгезинче ханылап кирбейн, доора ажылдар-биле чардыгып турар чоруктар бар. Ындыг болганда чогумчалыг түңнелдер үнмес болбайн канчаар. Чаңгыс черге доктаавас, турум ажылдавас зоотехник-селекционерлерниң хөй кезии аныяк тускай эртемниглер бооп турар.

Хамыктың мурнунда зоотехник-селекционерлерниң турум эвес, халажыр, солчур чорууну чылдагааннарын тодарадып көөрү чугула. Ооң бир кол чылдагааны болза, тускай эртемниглерни транспорт-биле хандырбайн турары. Селекционер кижиге бо дыка таарымча чок. Чүге дээрге, планда көрдүнген ажылды кылып алыр дээш, хүнзедир машина «бадылап» турда-ла, хүн эртер. Селекционерлерни машина азы мотоцикл-биле хандырары, тоң дора дээрге-ле аът бээри чугула.

База бир таарымча чок чүүл болза, ажылдап турар селекционерлерниң айда алыр шалыңы чаңгыс аай эвес, янзы-бүрү бооп турарында. Чамдык черлерде 90-дан 110 рубль чедир төлеп турар, а өске черлерде — 130-дан 190 чедир-даа төлеп турар. Ол шалыңны төлээрде, ооң стажын, мергежилин, хайгаарап турар малының хөй-эвээжин, малдың турар черлериниң ырак-чоогун барымдаалавас чүүлдер база бар.

Бонитировка, тарып боозадыышкын, хой үзүүшкүнү, хой оолдаашкыны ышкаш үелерде оларның ажыл шагы норма-чижек чок болу бээр, чамдык үелерде 10—11 шак чедер, чамдыкта дүн-хүнү-биле-даа улажы бергилээр. Бо бүгү чүүлдерни ажыл-агыйның удуртукчулары база-ла таарыштыр көрбейн турар. Ол үеде оларга чугула херек дузалакчылары болур учётчиктерни бербейн турар чорук база таарымча чок. Чүге дээрге, уксаажыдылга болгаш селекция ажылын чорударда, дузалакчы учётчиктер чок болза, селекционер кижи чүге-даа күш четпес.

Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары зоотехник-селекционерлерниң ажылының чугулазын, ооң харысалгалыын билбейн, оларны янзы-бүрү отчёттар, справкалар бижидеринге, мал, дүк дужаарынга, мал чеми хемчээринге дээш, оон-даа өске доора ажылдарга ажыглап турары мырыңай таарышпас.

Бо бүгү чылдагааннардан зоотехник-селекционер кижи бодунуң онаалдалыг ажылын кылбас, ооң ажылының түңнели чок болуп турар-дыр.

Оон аңгыда, зоотехник-селекционерге кандыг-даа чай бербес болганда, тускай чаа литература номчуп база күш четпес, а эртем-шинчилел, дуржулга ажылдарынга киришпес, азы шуут ол чүүл-биле ажылдавайн турар. Оларны таарымчалыг чурттаар болгаш ажылдаар оран-сава-биле хандырары база-ла четпестерлиг. Бо бүгү четпестерни чайладырындан аңгыда, зоотехник-селекционерлерниң харысалгазын бедидери база чугула.

Зоотехник-селекционерлер ажылын канчаар чорудуп турарын, ажылга чүү чүве шаптык бооп турарын база бо ажылды экижидер талазы-биле кандыг санал-оналдар барып солун дамчыштыр чугаалажып көөрү кончуг ажыктыг болур ийик.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

Беш чылдың кижилери

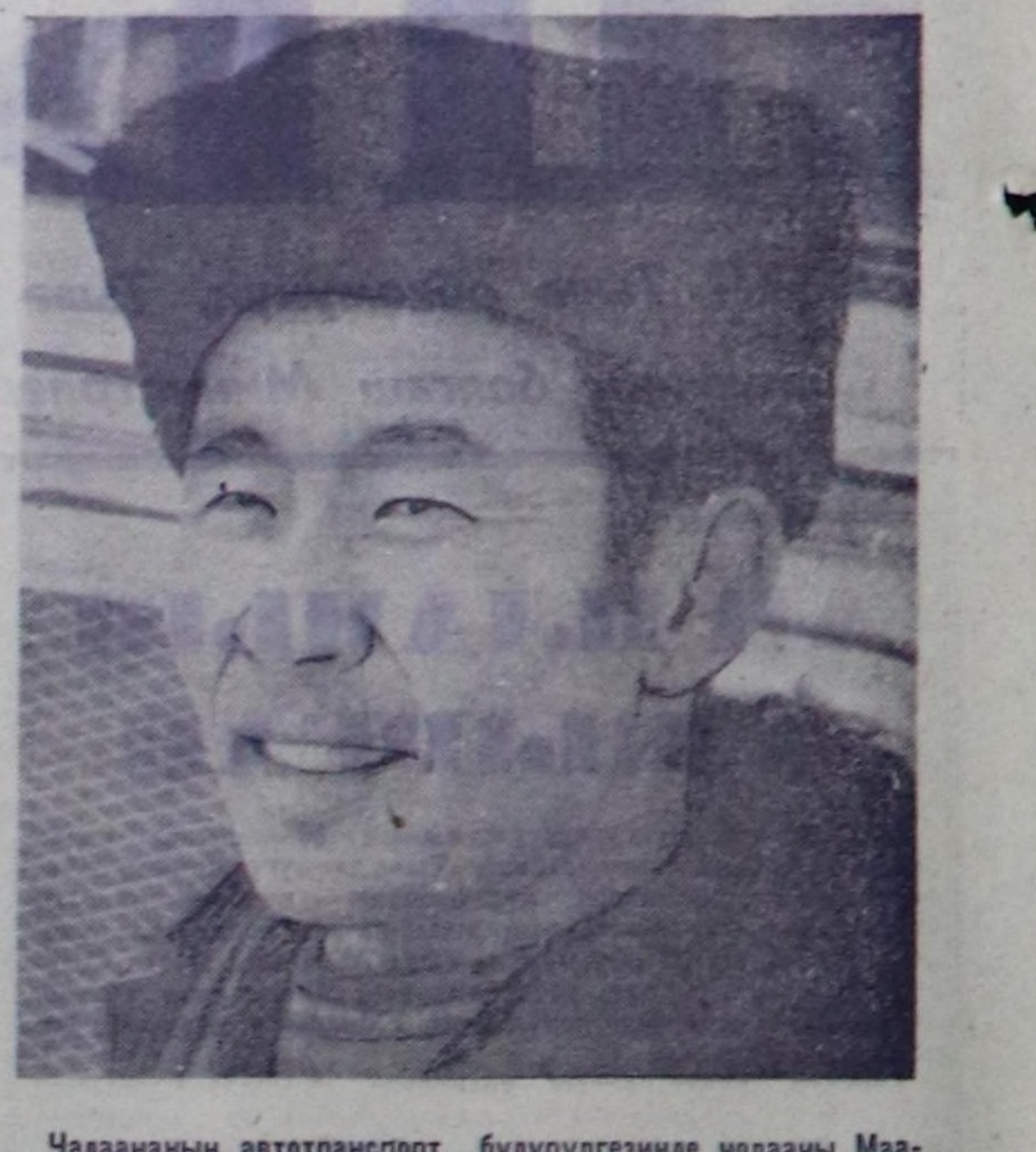

Чадаананың автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы Маадыр-оол Сугеевич Ондар каш чыл дургузунда чолаачыларның чарыжынга бирги черни ээлеп келген. Ам ол автобус-биле пассажирлер сөөртүп турар. Кайнаар-даа баар дээнде, орукту безин ол эки билир. План ай санында ажыр күүседир болгаш эрткен чылын пландан ажыр ийи муң хире рубльди ол киирген.

Тоску беш чылдың үшкү чылында социалистиг чарышка бедиткен хүлээлгелерни ол алгаш, ону төлептиг күүседир дээш, Маадыр-оол Сугеевич кызымак ажылдап турар. Бо чурукта — М. С. Ондар-дыр.

А. НЕВОЛИННИҢ фотозу.

Куулар Кокпалдай «Чыраа-Бажы» совхозтуң хоочун, дуржулгалыг хойжуларының бирээзи. Ол малдың чаш төлүн менди доруктурарынга мергежээн мастер. Хөй чылдар дургузунда хой малдап келгениинден ол улуг арга-дуржулгалыг апарган. Эрткен юбилейлиг чылда ол бедик күш-ажылчы көргүзүглерлиг болган. Төрүүр 100 хойга онааштыр 102 хураганны менди доруктуруп, хой бүрүзүнден-не 2,8 кг дүктү алган. Мастер-хойжу тоску беш чылдың бо шиитпирлиг чылында оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алырын хүлээнген.

Ам ооң хойлары хүр кыштаглап турар. Малчынга хой оолдаашкыны январьның баштайгы хүннеринде-ле эгелээн. Хой ажылында ол чугула кампанияны дуржулгалыг малчын бүрүн белеткелдиг уткаан.

— Олча-омааңар кандыгыл, Куулар Эзир-оолович?— деп, оон сонуургап айтырдым.

— Олча-даа арбын ийин. Хөөредип канчаар боор, бо чаш хураганнарның хойүн көрүңер даан. Хойнуң күш-деңгели күскү хевээр. Ынчангаш төрүттүнген хураганнар артында боткур, шыырак, доругуучал болур-дур. Амдыызында төрүттүнген хураганнардан чаңгыс-даа башты оскунмаан бис, бүрүн менди — деп, ол харыылады.

Малчынның коданында төрээн 200 хойнуң хураганнары онча-менди доругуп турар. Ол бо чылын алган хүлээлгезин бүрүн күүседиринге бүзүрелдиг.

ЧУРУКТА: хойжу Куулар КОКПАЛДАЙ.

К. ЭКЕР-ООЛ.
«Шынның» штаттан дашкаар корр.
Авторнуң фотозу.

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР

Кандыг-даа организация, коллектив бүрүзү тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылынче кирип тура, эрткен кайгамчык улуг юбилей чылының түңнелдерин үндүрүп, ону хандыр сайгарып, анализтеп көрүп, чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга долу шиитпирлиин илергейлеп турар. Чурттуң өске бүгү черлеринде ышкаш, Мөңгүн-Тайганың комсомол организациялары эрткен чылдың чарыжының түңнелдерин үндүрген, районнуң аныяк малчыннарының, тудугжуларының база амыдырал хандырылга ажылдакчыларының, чедиишкиннери улуг болган.

Тус-тус комсомолчулар ортузунга чарыштың тиилекчилеринге — «Малчын» колхозта Александр Серенге «Эң эки хойжу», ол-ла ажыл-агыйның чолаачызы Николай Сандыкка — «Эң эки чолаачы», районнуң тудуг-септелге участогунуң будукчу-шеверлекчизи Арагатты Долчанмаага — «Эң эки тудугжу» деп вымпелдерни тывыскан.

Чоокта чаа ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң бюрозу районда комсомол организацияларының аразынга эрткен чылын калбарган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Районнуң мурнакчы комсомолчуларының болгаш аныяктарының хуралынга чарышка тиилекчи болган комсомол организацияларынга шаңналдарны тывыскан. Аңаа Мугур-Аксы ортумак школазында комсомол организациязы (секретары Н. Д. Достан) бирги черни алгаш, ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. «Малчын» колхозта ВЛКСМ комитеди (секретары М. С. Сотпа) ийиги черге киргеш, комсомол райкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Чер-черде комсомол бөлүктерининң аразынга база чарыш калбарган турган. Аңаа «Малчын» колхозтуң төвүнде (организакчызы Т. Өшкү-Саар) болгаш Мугур-Аксы ортумак школазының онгу клазында комсомол бөлүктери эки түңнелдерни чедип алганы дээш хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Ниитизи-биле ажыл-агый чорудулгазынга болгаш культура тургузуушкунунга идепкейлиг киришкени база аныяк өскеннерниң коммунистиг кижизидилгезинге чедиишкиннери дээш Мөңгүн-Тайга районнуң комсомол организациязын ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан. Ол бедик шаңналды чоокта чаа районнуң комсомолчуларының хуралынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң ийиги секретары эш Г. Иргит тывыскан. Ол бедик шаңнал ыраккы районнуң аныяктарын чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирген.

Бистиң районнуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Ынчангаш ону комсомол организациялары, комсомолчу бүрүзү, кежигүн эвес аныяк малчын бүрүзү шалыпчы фронт кылдыр көрүп турар. Ылангыя 1972—1973 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында партияның болгаш чазактың доктаалын олар дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Мөңгүн-Тайганың комсомолчулары болгаш аныяктары тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылын шалыпчы ажыл-иш-биле болгаш кончуг эки өөредилге-биле демдеглээр дээш улам күжениишкинниг ажылдаарлар.

Д. КУУЛАР.

Ажыктыг семинар

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң парткому ында пропагандистерниң болгаш политинформаторларның семинарын эрттирген.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылын совхозтуң ажыл-ишчилери канчаар эгелээниниң болгаш амгы үеде ажыл-агыйда байдалдың дугайында партком секретары С. Седен-оол семинарга дыңнадыг кылган.

Семинарның киржикчилеринге лектор А. Емельянов делегей байдалының дугайында лекцияны база номчаан.

А. АМБАРЖИ.

ХОЙ АЖЫЛЫНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

Эрзинде «Коммунизмче орук» колхозта хой ажылы орулгалыг адыр болуп турар. Ынчангаш хойдан ап турар продуктулар колхоз бүдүрүлгезинге кол черни ээлеп турары таварылга эвес. Колхоз девискээринде боду бүткен чайгы, кышкы делгем одар-белчиир, өлшыгы улуг эвес агаарның таарымчалыг байдалы хойну бүдүн чыл дургузунда кадарып өстүреринге кончуг таарышкан. Оон уламындан кадаттыг мал ажылы, ылаңгыя хой ажылы колхозка сайзырап, продуктуларның кол үнер дөзү апарган.

Колхозта бар хойнуң 30 хуузу нарын болгаш чартык-нарын, чартык-бөдүүн дүктүг хойлар, а оон артканнары чурттуң бөдүүн дүктүг хойлары. Бо колхозка хойну чиңге-нарын дүктүг уксаалар-биле 1955 чылда хайнактап эгелээн. Хайнак хойлар тус черниң бөдүүн дүктүг хойларынга бодаарга, эки, оран-савага, хоолулуг мал чемнеринге дыка негелделиг. Ол байдалдарны чогууру-биле тургуспаан, экижидилгениң ажылын кандыг-даа система чок чоруткан. Ынчангаш нарын дүктүг хой ажылын сайзырадыр ажыл колхозка эки үре-түңнелдерни бербейн келген.

Тыва АССР-ниң колхозтарынга болгаш совхозтарынга хой ажылын сайзырадыр талазы-биле сүмелерге үндезилээш, хайнак хойну база катап бедүүн дүктүг тус черниң кошкарлары-биле эдериштирген. Ынчалза-даа ол сүмелерде: «бар нарын дүктүг болгаш чартык-нарын дүктүг хойларны тускай бригадаларга мөөңнээш, оларның ажаалга-чемгерилгезин экижидип, хойну ооң ыңай сайзырадырын уламчылаар» деп айыткан турбуже, бо колхозта ол талазы-биле ажыл багай тургустунган, бригада санында хайнак болгаш чурттуң хойлары хевээр, харын-даа хөй-хөй коданнарда хайнак, чурттуң хойлары кады туруп турар.

Тус черниң бөдүүн дүктүг хойлары-биле ажылды оларның дириг деңзизин улгаттырарынче болгаш дүгүн көвүдедиринче ол ышкаш дүктүң шынарын экижидеринче, ылаңгыя өлүг дүктерни чок кылырынче угландыр, аңгы-аңгы хойларны шилип, эдериштирип тургаш, чорудар ужурлуг. Бо талазы-биле ажыл колхозта база-ла кандыг-даа система чок. Бүдүрүкчү кошкарларның, төрүүр хойларның дүккүр, эътикир база төлгүр шынарын барымдаалап тускай коданнар кылдыр үзүп, бедик продуктулуг малдарның бөлүүн тургузуп, оон ыңай сайзырадыр ажыл шуут чок деп болур. Тус черниң бөдүүн дүктүг хойларын өстүрбүшаан, төрүүр 100 хой бүрүзүнге онааштыр 100—105 хураганнарны алырын сүмелерде айыткан. Ындыг турбуже бо колхоз 1971 чылда — 92, 1972 чылда — 88 хураганны 100 хой бүрүзүнге онааштыр алганы, ол-ла чылдарда 568—536 хойларның кызыраны үстүнде четпес ажылды бадыткап турар.

Моон соңгаар бөдүүн дүктүг болгаш чаңгыс аай эвес чартык-бөдүүн дүктүг хойларга эки шынарлыг, чурттуң кошкарларын болгаш сараджа уксааның кошкарларын эдериштирерин планнап турар. Эрткен күскү эдержилге сезонунда сараджа уксаалыг кошкарның үрези-биле 1205 хойну тарып боозаткан, нииити тарып боозаткан хой — 3118 баш.

Чурттуң хойларындан бедик шынарлыг продуктулар (дүк, эът) алыры оолдаашкынны кайы үеде чорутканындан кол хамаарылгалыг, бо талазы-биле ажыл колхозта база-ла сезон чок. Чижээ, 1972 чылда ол колхозка хой оолдаашкынын көргүзерге мындыг: нииити төрүүр хой 9282 баш, ооң иштинден январьда 313 хой оолдаан (3,3 хуузу), февральда — 1721 (18,5 хуузу), мартта — 4521 (48,7 хуузу), апрельде — 1812 баш (19,5 хуузу), оон өске айларда 127 баш оолдаан, азы 4,3 хуузу. Кызыраны — 5,7 хуу бооп турар. Хой малды кышкы үеде немелде мал чеми-биле хандырып болур болгаш кыжын хой хураганнаар үеде ,чылыг хой кажаалары, хураган доруктурар чылыг кажаалар четчир болганда, хой оолдаашкынны январь — февраль айларда эгелээр кылдыр чорудар болза, бо колхозка кончуг ажыктыг. Ынчангаш хойларның эдержилгезин болгаш тарып боозадырын август болгаш сентябрь айларда бүрүнү-биле доозар болза эки. Ооң ажыктыг чүвези чүл дээрге, ол үеде төрээн хураганнар дүк бээр, кыжын шырак кылдыр өзер болгаш даразында чылда өй-шаанда эдержилгеге кирер апаар. Оон аңгыда, ынчан төрээн эр хураганнарны ол-ла чылын эътке дужаап болур. Ол үеде олар 8,9 ай назылыг болур болгаш дириг деңзизи 35 кг-дан өрү болур.

Хой малды тарып боозадырының ажыктыының дугайын малчыннар, колхозтуң удуртукчу ажылдакчылары билир. Ынчалза-даа «Коммунизмче орук» колхозтуң удуртукчулары (даргазы М. Дүгер, партия организациязының секретары Б. Сап-Хөө) бо ажылды тоомчага албайн келгениниң түңнелинде, 1971 чылда нииити тарып боозадыр 7000 баш хойнуң чүгле 45 хуузун тарып боозаткан, а ол ,хойларның чежези төрээнил, чежези төрүвээнил? деп чүве билдинмес. А 1972 чылда хой тарып боозадыр планы 76 хууга күүсеткен. Тарып боозадылганың шынары куду, бо талазы-биле колхоз баштаар черни зооветеринарияның тускай эртемниглеринден болгаш хой тарып боозадыр техниктерден негелдени кошкаткан. Хой тарып боозадыр тускай пункт колхозта чок. Моон соңгаар колхозка төрүүр хойнуң 70-ден өрү хуузун тарып боозадыры, хой тарып боозадыр пунктуну тудары болгаш харысалгалыг техниктерни өөредип белеткээри чугула.

Мал ажылының тускай эртемниглери-биле болгаш малчыннар-биле колхоз хандыртынган. Ынчалза-даа мал ажылында харысалга чок, ак сеткилдиг эвес кижилер амдаа бар. Чижээ, хойжу Натсык-Доржу чыл-чылда-ла харысалга чогу-биле хөй-ниитиниң малын хорадып келген, ол ам-даа хой ажылында хевээр. Малчыннарның зооветеринарлыг өөредилгезин чыл санында чүгле эгелеп каар, ону төнчүзүнге чедирбес чорук чаңчыл апарган. 1968 чылдан бээр колхозта «мал ажылының II клазының мастери» атты алган чүгле 3 кижи бары малчыннарның билиин, харысалгазын бедидер, оларның материалдыг сонуургалын көдүрер ажылче кичээнгей салбайн келгенин херечилеп турар. Хойжулар ортузунда социалистиг чарышты организастааны база-ла ёзу барымдаалаан. Чарышты ай, квартал санында түңнеп, мурнакчыларны шаңнап-мактаар ажылды ховар кылып турар, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередир ажылды организаставайн турар. Хойжуларны ээлчеглиг ажылче шилчидер, СЭКП обкомунуң IX пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш колхозта кылдынган ажыл, ап чоруткан хемчеглер чок. Хойжулар ортузунга кино көргүзери, лекция, беседа номчууру база-ла үзүктелиишкинниг. Хойжуларның культура-амыдыралы, садыг хандырылгазы чогуур негелдеге дүүшпес. Ийи кызыл-булуңнуң бирээзиң ажылдап болур кылдыр белеткээн, чаңгыс чунар-бажың ажылдап турар. Бажыңнарда чүгле үш өг-бүле кыштап турар.

Үстүнде айыттынган бүгү четпестерни чайладып, хой ажылын орулгалыг кылдыр сайзырадып болурунуң бүгү аргалары бо колхозта бар. Чүгле колхоз баштаар черниң, партия организациязының бюрозунуң мал ажылының тускай эртемниглеринден, бригадирлерден негелдени чогуур деңнелинге тургузуп, партийжи-организастыг, политкижизидилгелиг ажылды хойжулар ортузунга күштелдирери негеттинип турар.

А. АРАКЧАА.

ЭКОНОМИКАЖЕ ХАНЫЛААР

1972 ажыл–агый чылының түңнелдери болгаш тоску беш чылдың үшкү чылында сорулгалар дугайында айтырыгны Чөөн-Хемчик районнуң партия ажыл-агый активинге чугаалашкаш, эрткен чылда чедиишкиннерни демдеглеп, чедир кылдынмаан ажылдарның тодаргай анализин үндүрген.

Районнуң колхоз, совхозтарының, үлетпүр, тудуг, транспорт, харылзаа болгаш өске-даа ажыл-агый адырларының күш-ажылчы кижилери эрткен чылдың сорулгаларын күүсединге чамдык чедиишкиннерни чедип ап, боттарының салыышкынын киирген. Малдың продуктулуг чоруун бедидери-биле эртем-техниканың, мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин шиңгээдиринче кичээнгей салдынган. Ынчангаш район мал продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын: сүттү 101,9 хуу, эътти — 100 хуу, дүктү — 100,7 хуу күүсеткен. 1971 чылга деңнээрге, күрүнеге сүт садары 4,5 хуу, дүк — 7,9 хуу өскен. «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар планын, «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтар, Ленин аттыг колхоз сүт садар планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге эът садар планын «Тыва» совхоздан өске ажыл-агыйлар күүсеткен. Партия-совет активиниң шудургу ажылдааны-биле чурттакчы чоң 984 тонна эътти күрүнеге садып, пландан 213 тоннаны ажырган. Районнуң дүк планын чедиишкинниг шиитпирлээринге «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтар, «Октябрь 30 чылы» колхоз улуг салыышкынын киирген.

Бедик түңнелдерни чедип алган хойжу бригадаларның, сүт-бараан фермаларының ажыл-ижи актив хуралынга демдеглеттинген. Районда 32 хойжу бригадаларның чарыжынга «Алдан-Маадырның» Шекпээр, Оргу-Шөл, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Хайыракан хойжу бригадалары (бригадирлери О. Севен, М. Оттук, С. Ывы) 100 хойдан-на 89—95 хураганны алгаш, шылгараан. 27 хойжу 100—133, а 53 хойжу — 90—99 хураганны 100 хойга онааштыр алган. Сураглыг хойжулар М. Чола, О. Дажы-Намчыл, С. Ашак, М. Оттук, М. Очур-оол, М. Ырыш болгаш өскелерниң-даа үлегерчижээн эдерип турарларның саны районда көвүдээн.

Дөргүн, Ак-Даш, Шык-Бажы, Кызыл-Хавак фермаларының коллективтери бир инекке онааштыр 1400—1994 кг сүттү саггаан. Хоочун-даа, чаа салгалдың-даа саанчыларының аттары, ажыл-херээниң чурагайлары илереп, оларның дуржулгалары бедип турар. Партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразынга шилчиир Кызыл тугун СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн фермазы чаалап алган. Эң бедик көргүзүглүг саанчы Монгуш Алдын-кыска (СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз), хойжу Ооржак Доржуга («Алдан-Маадыр») 1972 чылда район чемпиону аттарны тывыскан.

Тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүдүн бедидеринге чамдык ажылдар кылдынган. Ооң түңнелинде район ортумаа-биле гектардан-на 7,6 центнер, суггаттыг черден 13,7 центнер дүжүттү алган. Күрүнеге 5400 тонна тарааны садып, четчир үрезинни урган. Бедик дүжүттү өстүрериниң шылгаттынган аргазы-биле бот-орулга-чарылгалыг суггатчы звенолар «Алдан-Маадырда», «Сүт-Хөлде» тургустунган. Олар бедик көргүзүглүг ажылдаан. Ол ийи звено (удуртукчулары эштер Төмүр-оол, Болат-оол) гектар бүрүзүнден 13—18 центнер, чамдык участоктардан 18—28 центнер дүжүттү алган. «Алдан-Маадырның» звенозунуң бир центнер тараазының бот-үнези 5 рубль 50 көпеек, суггатчы бүрүзүнүң ортумак шалыңы 200 рубльден өрү, «Сүт-Хөл» звенозунуң бир центнер тараазының бот-үнези 5 рубль 90 көпеек, бир суггатчының ортумак шалыңы 220 рубль болган. Ындыг звеноларны «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Тыва» совхозтарга организастаары чугула.

Бүдүрүлге, тудуг, транспорт, садыг, харылзаа черлериниң ажылында көскү чедиишкиннер бар. Бүдүрүлге черлери продукция бүдүрер болгаш сайгарарының чыл онаалдазын 107,4 хуу күүседип, пландан ажыр 185,6 муң рубльдиң продукциязын сайгарган. Чадааның ыяш ажыл-агый чери, тараа хүлээп алыр пункт, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогу, хлеб заводу бүдүрүлге планын ажыр күүсеткеннер.

Партия-ажыл-агый активинге илеткел кылган райкүүскомнуң даргазы Б. Б. Чюдюк болгаш санал берген хойжу О. Дажы-Намчыл, № 463 мехколоннада тудуг бригадири С. Достак, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының директору П. Иванов болгаш өскелер-даа алдынган социалистиг хүлээлгени күүседиринче ажыл-ишчилерни эвилелдээр ажылда четпестерни демдеглеп, чарышты дээштиг кылдыр удуртпайн турарын тодаргай анализтевишаан, моон соңгаарты сорулгаларга доктааган. Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун элбедир, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидер дээш ажыл-чорудулгага чамдык четпестер эрткен чылын тургулаан. Малчыннар, тараажылар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаарын партия, комсомол, профэвилел организациялары четпес удурткан. Чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде үндүрбес, мурнакчыларны четче илеретпес, чалгааларны шүгүмчүлевес, чарыштың чорудулгазынга контрольду шыңгыыратпас чүүлдер ам-даа бар.

Ленин аттыг колхоз сүт бүдүрер планын 2,7 тонна чедирбээн. «Октябрь 30 чылы» колхоз сүт садар планын 99,6 хуу күүсеткен. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз ийи муң килограмм сүттү чедир албаан. «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар бир хойга онааштыр дүк алыр хүлээлгезин күүсетпээн. Күскү агарлаашкынны эки организастаан болза, ол ажыл-агыйлар онаалдазын ажыр күүседир аргалыг турган.

Мал бажы өстүрериниң планының багай күүсеттинип турары малдың эдержилгезин багай чорудуп турарында. Ооң харазы-биле бода болгаш шээр малдың кызыраар чоруу уламчылап турар. 1972 чылда төрүүр бүгү инектиң 56 хуузу кызыраан. Ооң иштинде «Сүт-Хол», «Большевик», «Алдан-Маадыр» совхозтарның инээниң 53—70 хуузу бызаалаваан. Төрүүр 100 инектен район 44 бызааны алган. «Сүт-Хөл», «Большевик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтар чүске онааштыр 29—41 бызааны камгалап алган. Бо дээрге чөгенчиг куду түңнелдер-дир. Төрүүр инектерин кызыраткаш, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында кадарчы М. Сандыннаар 100 инекке онааштыр 17 бызаа алган. Ол салбырга специалистер солчуп турза-даа, эргелекчи Ү. Ондар боттуг хемчегни албаан.

Чер ажылының культуразын экижидер дугайында чугаа бооп турза-даа, чамдык ажыл-агыйлар ону боттуг хемчег-биле быжыглавайн турар. «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтар чер ажылының агротехниказын хажыдыышкынныг чоруткаш гадан 5—5,3 центнер дүжүт алган. Суггаттыг черлерни багай ажыглааш, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз тараа культураларының га бүрүзүнден 7,4 центнер дүжүт алган. Чайгы, күскү чер аңдарылгазының планын күүседир, органиктиг, минералдыг чемиштидилгени шөлдерге чөп ажыглаар тарылга ээлчештирилгезин шын чорудар талазы-биле алдынып турар хемчеглер негелдеге дүүшпейн турар.

1973 чылда районнуң мурнунда салдынып турар сорулгаларны күүсединге аргаларны болгаш курлавырларны чөп ажыглаарынче актив хуралы кичээнгейни угландырган.

• Районнуң 1973 чылда социалистиг хүлээлгезин актив хуралынга хүлээп алган.

М. СЕВЕН.

Делгелгеге киржир эрге дээш демисежиңер

Партияның XXIV съездизи болгаш СЭКП ТК-ның пленумнары көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң темпизин дүргедедир, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын көдүрер, көдээ ажыл-агый продуктузун көвүдедир болгаш ооң бот-үнезин чиигедир талазы-биле боттуг сорулгаларны салган. Ол сорулгаларны күүсединге социалистиг чарыш улуг рольдуг. Ооң бир хевири — ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге киржир эрге дээш чарышты калбартыры болур.

Бистиң республиканың он-он мурнакчылары болгаш чамдык ажыл-агыйлары чылдың-на улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң киржикчилери болуп келгеннер. Чижээлээрге, 1972 чылда Тыва АССР ол делгелгениң Дипломунуң ийиги чергези-биле шаңнаткан, а Бии-Хем район, ол районнуң «Саян» совхоз, Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхоз делгелгениң дипломантылары болганнар. «Элегес» совхозтуң малчыны С. Салчак, Өвүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң малчыны С. Монгуш улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Хүндүлүг дипломнары-биле шаңнаткан, көдээниң 68 мурнакчылары ооң медальдарын болгаш акша шаңналын алганнар.

Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче чоннуң эвилелдээр ажылга ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң ачы-хавыязын барымдаалааш, СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС «Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин пропагандалаарынга болгаш оларны көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге нептередиринге ролюн бедидер дугайында» доктаалды 1972 чылдың август айда хүлээп алган. Ол доктаалда УАЧД-ниң Дипломнарын алган ажыл-агыйлар, бригадалар болгаш организациялар автобустар, чиик машиналар, телевизорлар, хөгжүм херекселдери болгаш өске-даа чүүлдер-биле шаңнадыр деп айыткан. УАЧД-ниң Дипломун азы медалын алган мурнакчы колхозчулар болгаш ажылчыннар өртектиг белектерден эгелээш, «Москвичиге» чедир шаңналдарны ап болур.

Социалистиг чарышты улам ыңай калбартыр сорулга-биле көдээ ажыл-агыйның мурнакчыларын УАЧД-ниң киржикчизинге шилип алырының чаа негелделерин бадылаан. Ында эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередирин чугулалап айыткан. Планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезиниң дугайында көргүзүглерни УАЧД-ниң киржикчизинге мурнакчылар шилиириниң чаа негелделеринде эде көрген. Чаа негелделерни ёзугаар «Көк-Тей» совхоз эрткен чылын УАЧД-ниң Дипломунуң үшкү чергези-биле шаңнаткан, а республиканың медальдар-биле болгаш акша-биле шаңнаткан мурнакчылары 76 кижи болган. Оларның аразында «Элегес» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры У. Бавун-оол, «Тиилелге» совхозтуң бызаа ажаакчызы Ч. Монгуш делгелгениң алдын медальдарын алганнар. А делгелгениң мөңгүн медалын алган сес кижиниң аразында «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хойжузу И. Сафонов, Каа-Хемде «Коммунизмче орук» колхозтуң комбайнери П. Ситников болгаш өскелер-даа бар. Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң алдын медальдарын алган улус 200—200, мөңгүн медальдарын алганнар 100—100, хүлер медальдарын алганнар 50—50 рубль-биле база шаңнатканнар.

1973 чылда улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге киржир мурнакчыларны шилиир ажыл мурнуку чылдардан эрте эгелээр. Ындыг болганда ажыл-агыйларның удуртукчулары мурнакчыларның даңзызын марттың 1-ден орайтатпайн Көдээ ажыл-агый министерствозунга киирер ужурлуг.

Чаа негелде ёзугаар бир гектардан ортумаа-биле 20 центнер дүжүт алган болгаш тарааның нийти чыылдазын 1600 тонна чедирген бригада азы салбыр УАЧД-ниң алдын медалын алыр. Бир эвес тарааның нийти чыылдазы айытканындан ийи-үш катап хөй болур болза, бир гектарга онааштыр алыр дүжүт 10-20 хуу чавыс-даа болза ажырбас. Комбайнер кижи 6 ажыл хүнүнде 240 гектар тарааны тавычалай кестиргенде азы тавычалаан черден 10 ажыл хүнүнде 360 тонна тараа ажаап алганда алдын медальды алыр. Бөдүүн дүктүг хойдан 2,3 кг дүк кыргаан болгаш чүс хойга онааштыр 108 хураганны доруктурган малчын база делгелгениң киржикчизи болур.

Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге көдээниң бүгү ишчилери — мурнакчылар киржип болур. Аңаа киржир эрге дээш кижи бүрүзү туржур ужурлуг. Беш чыл планын күүседири, бистиң чуртувустуң күчү-шыдалының улам улгадыры болгаш чоннуң амыдыралының экижири оон улуг хамаарылгалыг.

Г. МАШКОВСКИЙ,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар шилип алыр болгаш белеткээр килдизиниң эргелекчизи.

Делегей бо хүннерде

Р. Никсоннуң парлалга конференциязы

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корреспондентизи **В. Вашедченко** дамчыткан). Колдуунда Вьетнамга дайын сөөлүнде тарыштырылга айтырыынга хамаарыштыр АКШ-тың президентизи Р. Никсоннуң парлалга конференциязы Вашингтонга болган. Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулганы күүсеткен турар болза, Вьетнамның болгаш бүгү Индий-Кыдаттың тайбың турарынга ол чедирер деп, президент чугаалаан. Ол дугуржулганы күүсединче бүгү талаларның сагыш салыры чугула деп, Р. Никсон демдеглээн.

Мээң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчым Г. Киссинджерниң Ханойга баар деп турары Каттышкан Штаттар биле Соңгу Вьетнамның аразынга харылзааларны калбартырынга коңчуг чугула ужур-дузалыг болур деп, Никсон медеглээн.

ВДР-биле шуут чугаалажыышкыннар чорударын чугула деп санап турар бис. Киссинджер ВДР-ниң политиктиг дээди удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннар чорудар. Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулганы күүседириниң, дайын сөөлүнде ийи чурттуң аразынга харылзааларның болгаш катап тургузуушкун программаларының айтырыгларын олар-биле Киссинджер чугаалажыр деп, Никсон дыңнаткан.

Вьетнамга бооп турган дайынга киржиринден ойталааш, Каттышкан Штаттардан чоруй барган американнарга келдерел көргүзеринге удурланыр мен деп, корреспондентилерниң айтырыгларын харыылап тура, президент медеглээн.

Европага хамаарышкан америк политика-биле холбашкан айтырыгларны харыылап тура, президентиниң чугаалааны: АКШ Вьетнамга дайынны соксаткаш, ам кол кичээнгейин Европаже салыр ужурлуг. АКШ Европага садыг айтырыгларының талазы-биле чугула чугаалажыышкыннарга, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле нийти-европа чөвүлел хуралынга, чепсектиг күштерни болгаш чепсеглениишкинни бот-боттарының аразынга кызыржыр дугайында чугаалажыышкыннарга киржир.

Эде организастаар

ВАШИНГТОН, (СЭТА). АКШ-тың күүсекчи эрге-чагырга органнарын эде организастаар талазы-биле улам ыңайгы хемчеглер дугайында президент Никсон конгресске чагаа чоруткан. Эде организастаарының планын ёзугаар чазактың чамдык эргелел черлерин, чижээ, эртем болгаш техника талазы-биле эргелелди база аэронавтиканың болгаш космос делгемин шинчилээриниң талазы-биле национал чөвүлелди дүжүрер деп айыткан.

Бо хемчеглер чазак аппарадының ажылын башкарар чорукту экижидериниң болгаш ол аппараттың ажылдакчыларының санын кызырарының программазынга база хамаарыжып турар деп, президентиниң чагаазында айыткан.

Национал эртем фондузунуң директору ам АКШ-тың президентизиниң эртем айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи болу бээр деп, чагаада айыткан. Эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле холушкак совет-америк комиссия ышкаш ындыг органнар дамчыштыр делегейге эртем талазы-биле кады ажылдажылганың эрге-хемчээлдеринге президентини ол директор төлээлээр.

Күүсекчи эрге-чагырга аппарадын эде организастаар талазы-биле чарлаттынган хемчеглер — чазак аппарадының ажылдакчыларының санын кызырарының угланыышкынынга баштайгы базым болур, ак бажыңның штадын база кызырар деп, Ак бажыңның төлээлекчизи парлалга конференциязынга дыңнаткан.

АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУК ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА) Замбия биле Мурнуу Родезияның кызыгаарында берге байдал тургустунуп келген. Айыыл чок чорук Чөвүлели ол байдалды чугаалажырын уламчылаан. Чөвүлелге ол байдалды үш хүн чугаалажып келгениниң дургузунда 25 чурттуң төлээлекчилери санал берген. Мурнуу Родезияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чуруму Зимбабвениң улузунга дуза чедирериинден ойталаарынче Замбияны албадаар деп оралдашкаш, кожазы ол чуртка удур дайынзырак болгаш чөңгээлиг үүлгедиглер кылыр кажарлаашкыннарны ажыглап турар. Ооң уламындан тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка уржуктуг байдал бар апарганынга ол чурттарның төлээлекчилери дүвүрээшкинин илереткен.

Ол айтырыгга хамаарыштыр берген саналдарны чугаалажыры-биле капсырлаштыр Мурнуу Родезияның сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумунуң чүгле дайынзырак үүлгедиглерин соксаттырарынга эвес, харын база ону дүжүреринге чедирер ужурлуг хемчеглерни алырын Чөвүлел база чугаалашкан.

Дугуржулгага байыр чедирип турар

Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулганы чарган талаларның аңаа Парижке ат салганынга калбаа-биле байыр чедирерин делегейниң хөй-нийтизи үргүлчүлеп турар. Вьетнамның ажылчы чоннар партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, секретары, Вьетнам талазы-биле дөрт талалыг чөвүлел хуралга ВДР-ниң төлээлериниң тускай чөвүлекчизи Ле Дык Тхога болгаш ВАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВДР-ниң Премьер-Министриниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Нгуен Зуй Чиньге алдар кылдыр Кремльге болган шайлалгага ол дугуржулганы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазынга үнелээниниче солуннар, радио, телевидение улуг кичээнгейни салып турар.

«Вьетнамның тиилелгези социализмниң амыдыралчы күжүн илергейлеп көргүзүп турар дээрзин Л. И. Брежнев медеглээн» —деп, Кубаның «Гранма» солуну демдеглээн. Ам дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын, айыыл чок чорукту болгаш бүгү-нийти тайбыңны быжыглаарын улам ханыладып болур чаа-чаа аргалар бар апарган дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары айыткан деп, «Трибюне» солун (ГДР) демдеглээн. Болгарияның «Народна младеж» солуну бодунуң тайылбырын «Политиктиг байдал экижииринче угланы берген» деп эгелиг парлап үндүрген.

«Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага ат салганы—маадыр вьетнам улустуң төөгүлүг улуг тиилелгези, хан төгүүшкүннүг дайынның бүгү дургузунда вьетнам патриоттарның талазынга ылап туржуп келген делегейниң депшилгелиг күштериниң тиилелгези бооп турар» деп, «Үнэн» солун «Улан-Батор) бижээн.

Румынияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң күүсекчи комитеди Вьетнам талазы-биле дугуржулгага талаларның ат салганынга холбаштыр байыр чедирген. Бодунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалаар, бодунуң херектерин бодунуң күзел-бодалдарынга дүүштүр шиитпирлээр деп ылап шиитпирлиг улусту делегейде кандыг-даа күш тиилеп шыдавас деп, Күүском демдеглээн.

Ю. Цеденбалдың медеглели

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага Парижке ат салганынга бистиң бүгү партиявыс, бүгү моол улус изиг байырны чедирип турар. Ону маадыр вьетнам улустуң чедип алган төөгүлүг тиилелгези, империализмниң күштеринге удур акы-дуңма вьетнам улустуң демиселинге Совет Эвилелиниң болгаш социализмниң өске-даа чурттарының, делегейниң депшилгелиг бүгү күштериниң көргүскен бүгү талалыг дузаламчы, деткимчезиниң чайынганчак илерели кылдыр үнелеп тур бис деп, МАРП ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал Улан-Баторга медеглээн.

Вьетнамга дайынны соксадыр болгаш тайбыңны катап тургузар дугайында дугуржулгага АКШ-тың чазааның ат салганы болза бөгүн делегей хөгжүлдезинге империализм-биле дайынның күштери эвес, харын социализм биле тайбыңның күштери кол фактор бооп турар деп чүвениң херечизи болган деп, Ю. Цеденбал демдеглээн.

ЧАРЫШКА КИРИШПИШААН

Одессада көдээ ажыл-агый машиналары бүдүрер заводтуң коллективи көдээниң чагыын хуусаазындан эрте бүдүрүп үндүрер дээш шалыпчы ёзу-биле ажылдап турар.

Үлетпүрүң, тудугнуң болгаш транспорттуң ажылдакчыларының 1973 чылдың даалгазын эрте күүседири дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле танышкаш, машина тудукчулары бедиткен хүлээлгени алганнар. Чыл планын хуусаазындан үш хонук эрте доозар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидип тургаш, пландан ажыр 1,5 миллион рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрериниң болгаш 150 тоннадан эвээш эвес белен кара демирни камнап алырын коллектив шиитпирлээн.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң мурнакчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары коммунистер В. В. Головацкий, А. Н. Дорошенко олар тоску беш чылдың бо шиитпирлиг чылының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле ПН-8-35 дээр сес кожуглуг андазыннарны эптеп, кылырының даалгазын ээлчег санында-ла 150—160 хуу күүседип турарлар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ВОЛГАДА ТУРАСКААЛ

Сталинград тулчуушкунунуң 30 чылы

30 чыл мурнунда, 1943 чылдың февраль 2-де, Сталинградка чидиг демисел доозулган. Ынчан аңаа Бистер тиилээн бис. Чогум-на ынчан аңаа кижилер тиилелгени кайы хире улуг күштүг, когарал-чидиригни үндүрүп турган чедип алганын көрген. Хүл-ыйба кылдыр өрттенген, үгер-боо октарындан буступ, чуурулган бажыңнарның бузундулары он-он километр черде чаптыла берген чыткылаан. 48.190 бажыңның 44.685-жи шуут буступ үрелген болган. Фашистер 126 завод болгаш фабрикаларны, 124 школаны, 15 эмнелге черин, 68 поликлиниканы болгаш амбулаторияларны... шуптузун шуут узуткап каапканнар. Хоорай шуут бузундулардан, өлген кижилер хөөрүнден бүткен деп болур турган. Ол тулчуушкуннарның соонда удаваанда аңаа чораан америк хөреңгитеннер ол бузундуларны катап тудуп тургузарының орнунга, хоорайны өске черге чаазы-биле тургузары чиик деп чугаалап турганнар.

Дайын чорул турда-ла, Сталинградка немецтерни чылча шапканының даартазында-ла, олче чурттакчылар дедир чанып кээп, солдаттарның оңгуларын оран-сава кылып, подвалдарны аштап арыглап эгелээннер. Тудугжулар эң-не баштай Павловтуң бажыңынга баргаш, ону 58 хүннүң дургузунда катап тургузуп алганнар.

Неделя дургузунда каш бажыңны катап тутканын, кудумчуларны канчаар арыглаанын, каш школа ажыттынганын ынчан Сталинградтың солуннарының арыннарынга парлаттынган медээлерден номчуп болур турган. Хоорайга баштайгы ийи ай дургузунда бүдүн чартык муң квартираны катап туткан, 20 школага өөредилге эгелээн. Ооң база ийи-ле ай эрткенде трактор заводунуң ажылчыннары баштай септеттинген бирги бөлүк танкыларны фронтуже чорутканнар. Шак-ла ынчаар, айлар болгаш чылдар дургузунда Сталинград катап тургустунуп турган. Тудугжулар солдаттарның эрес-маадырлыг чоруу ышкаш буянныг үүлени бүдүргеннер.

Амгы үеде Волгоградтан шаандакызы ышкаш бажыңнар бузундуларын кижи көрбес. Оларны ук черниң Камгалал музейинде чуруктардан болгаш ынчаарда тырттырган кино-чуруктардан көрүп болур апарган. Бузундулардан болгаш хүл-ыйбадан чаа хоорай туттунган.

Волгада СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг ГЭС, Мамаев Курганда Сталинград тулчуушкунунуң маадырларынга мөңге тураскаал, Маадырлар кудумчузу, хоорайның ужу-бажынга четкен Ленин аттыг кудумчу, Волга-Донның Ленин аттыг каналының судно эртер хаалгалары— бо бүгү Волгоградтың кайгамчык улуг чараш-чаагай, күчү-шыдалдыг овур-хевирин көргүзүп турар. Хоорай амгы үеде эрги хемчээлинден улгадып, улам чаптылып бар чыдар. Чүгле сөөлгү беш чылда аңаа 50 муң өг-бүле чаа квартираларны алган. Ооң катап тургусканы болгаш чаа туткан-даа бүдүрүлге черлериниң кужу он катап улгаткан, а чурттакчы чонунуң саны—850 муң кижи ажа берген. Амгы үениң Волгограды — Волга эриинге 30 чыл мурнунда өлүмнүг тулчуушкунга киришкеннерге ылап-ла талептиг тураскаал болур.

П. ГОДЛЕВСКИЙ,
ПМА-ның тускай корр.
ВОЛГОГРАД.

ЧУГУЛАЛАП КӨӨР

Кара болгаш өңнүг металлдар чурттуң аар үлетпүрүнге чугула негеттинип турар. Чөөн-Хемчик районнуң колхоз, совхоз болгаш бүдүрүлге, албан черлеринде ажыглалдан үнген техника кезектери кайы хөй. Ол черлерниң удуртукчулары ону чаңгыс черге бөле чыыр, автомашинага чүдүргеш аппарып дужаар талазы-биле кошкак кичээнгей салып турар.

1972 чылда район 460 тонна кара металлды чыыр тургаш, херек кырында чүгле 255 тоннаны дужааган азы планның чүгле чартыын күүсеткен. Ажыл-агыйлардан чаңгыс «Искра» колхоз (даргазы эш Настык-Доржу, инженери эш Ангыр-оол) кара болгаш өңнүг металл дужаар онаалдазын күүсеткен. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг база «Чыраа-Бажы» совхозтар ол талазы-биле планны ыракта чедир күүсетпээн. Ол ышкаш «Октябрь 30 чылы» колхоз 55 тоннаның орнунга чүгле 17 тоннаны чоруткан, «Сүт-Хөл» совхозта, Автобаазада, «Сельхозтехника» Чадаана салбырында ажыглалдан үнген кезектер хөй, ол черлер база онаалдазын күүсетпээн. «Тыва» совхозтуң Теве-Хая суурунуң алдыы талазында хөй чылдар дургузунда озаңналдыр бөлдүнген янзы-бүрү кезектер задарып чыдар. Ону чүдүрүп чорударын организаставайн турары хараазданчыг.

Ажыглалдан үнген комбайннарның, автомашиналарның, тракторларның, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының кезектери кайда-даа хөй. Хову турлагларында чыткылаар янзы-бүрү демирдести чыыр, ону хүлээп алыр черлерже чүдүрүп чорударын чугулага көөр үе келген.

С. МОНГУШ.

Уран чүүл делегейинде

ООҢ МУЗЫКАЗЫН БИЛБЕС КИЖИ ЧОК

Билдингир совет музыковед академик Борис Асафьев болза Арам Хачатурянны хөгжүмнүң Рубенси деп адаан. Амгы үениң сураглыг композиторларының бирээзи Хачатурянның амыдыралга ынакшылдыг уран чүүлүн оон өскээр үнелээри берге. Ооң музыказын кым-даа билир, «Гаянэ» деп балеттен «Селемелерлиг танцының» аялгазы делегейниң радиостанцияларының чалгыгларында таңгыланып турар. Совет композиторнуң музыказының сурагжааның ужуру чүдел?

Музыканы чогаадыр кижи бодунуң үнүн, сагыш бодалын, чүрээн кымга бараалгадып турарын билир болгаш амыдыралды алдаржыдар ужурлуг деп Арам Хачатурян чугаалап турар.

Хачатурянның музыказын дыңнаан кижи аңаа чайгаар-ла хаара туттура бээр. Композиторнуң музыказының чажыды ооң дыңнакчыга чедингири, билдингири, чоок аяны.

«Чоннуң амыдыралы, ооң байырлалдары, ёзулалдары, өөрүшкүзү болгаш кударалы, национал аялгаларны улустуң ыраажыларының болгаш хөгжүмчүлериниң күүседири кара чажымдан-на мээң сеткил-сагыжымда артып калган. Музыканы шиңгээдип, билип алганымның эгези ол. Музыканы билирим улам ханылаан тудум бичии чылдарымда-ла чедип алган кол национал үндезин чогаадылганың ёзулуг хөрзүнү боор артып калган» деп, композитор сактып чугаалап олурар.

Арам Хачатурян 19 харлыында Москваның Гнесиных аттыг музыка училищезинге өөренип кирген. Баштай виолончели клазынга, ооң соонда сураглыг совет композиторларның бирээзи Николай Мясковскийниң удуртулгазы-биле композиция кичээлдерин эрткен.

Аныяк оолдуң кайгамчык салым-чаяаны дораан-на илерей келген. Өөренип тура скрипкага, кларнетке болгаш фортепианога таарыштыр чогааткан ооң «Триозун» композитор Сергей Прокофьев үнелээн. Ук чогаалдың нотазын композитор Парижке чедире бергенде, 1933 чылда «Триону» Францияның найысылалынга күүсеткен. Хачатурянның ады оон бээр-ле Праганың, Венаның, Парижтиң, Лондоннуң концерт залдарының чарлалдарынга көстүп келген. Сураглыг америк пианист Артур Рубинштейн 30 чылдарның төнчүзүнде Хачатурянның фортепиано концертин ойнаан соонда композиторнуң чогаадылгазы-биле АКШ бир дугаар-ла танышкан. «Хачатурянның бирги симфониязын Ленинградка күүсеткени ышкаш, аныяк композиторнуң чаа чогаалы-биле баштайгы таныжылга кижиниң сагыш-сеткилинге ол хире көскү болгаш уттундурбас исти арттырып каар шак ындыг мээң билирим таварылгалар комчуг эвээш» деп Дмитрий Шостакович демдеглээн.

Арам Хачатурян музыканың кандыг-даа адырынга хамаарышкан чогаалдарны бижип турары кайгамчык. Фортепианога, скрипкага, виолончельге күүседир концерттер, рапсодиялар, сюиталар, симфониялар, ораториялар, шиилерге болгаш кинофильмнерге музыкалар, ырлар... Армян Совет Социалистиг Республиканың Гимнизиниң автору — Хачатурян. Композиторнуң талантызы балет жанрынга көскүзү-биле илерей турар. Ооң «Спартагын» Совет Эвилелиниң болгаш делегейниң хөй-хөй театрларында тургускан.

Хачатурянны чаа Армения ыраажызы деп адап болур. Ол адаларының черинге ханы ынак, ооң-биле аң ханы харылзаалыг.

Хачатурян — Армян ССР-ниң Эртемнер академиязының чиңгине кежигүнү, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне болгаш Ленинчи шаңналдарның лауреады, Москва консерваториязының профессору болгаш делегейниң хөй-хөй музыка институттарының хүндүлүг кежигүнү. Ол хөлчок бөдүүн, ак сеткилдиг, аажы-чаңы топтуг, ёзулуг-да кижизиг кижи. Ооң чөөн түк улустарының дег хүндүлээчел өг-бүлезинге кандыг-даа аалчылар үргүлчү-ле кээп турар.

Ооң ажылдаар кабинединде рояль болгаш эрги хүрең бедик стол бар. Хана дургаар ном делгиирлери, келген почта салыр столчугаш, чавыс диван. Уран чүүлдүң, литератураның, культураның сураглыг ажылдакчылары-биле композиторнуң ужуражылгаларын көргүскен фото-чуруктарны ханаларда аскан. Оларның аразында — Чарли Чаплин, Эрнест Хемингуэй дээш өске-даа композиторлар, дирижёрлар, өөреникчилер.

Өөреникчилериниң чуруун мында асканы таварылга эвес. Композитор өөреникчилеринге онза кичээнгейни салып турар. Хачатурянның методу — негелделиг чорук. Өөреникчилери-биле кичээлдээринге үе-шагын харамнанмас, оларга дузалап, оларның чедиишкиннеринге кезээде ол өөрүп чоруур.

Композиторнуң өөреникчилериниң аразында марий композитор Андрей Эшпай — ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң секретары, симфония чогаалдарының болгаш ырларның автору, армян Эдгар Оганесян — Арменияның билдингир композиторларының бирээзи, балеттер, симфониялар болгаш ырлар автору, румын Анатоль Виеру — Бухарест консерваториязының композиция кафедразының башкызы дээш өске-даа.

Композиторнуң ажыл хүнү эртен эрте эгелээр болгаш бараык минутага чедир чай-кызыг чок. Өөреникчилер-биле кичээлдер, белеткелдер, Композиторлар эвилелинге хуралдар, консерваторияның эртем чөвүлели, радиога, бижилге... Ол ышкаш ужуражылгалар.

Нами МИКОЯН.
(ПМА).

«ӨГБЕЛЕРНИҢ ЧАЖЫДЫ»

Чаа кино

... Якутия. 1921 чыл. Кызыл Армия Юденичини, Колчакты, Деникинни, Врангельди чылча шаап, төрээн черинден интервентилерниң аг-шериин үндүр сывырып турген. Ынчалза-даа ол үеде контрреволюция чер бүрүзүнге кемниг үүлгедиглерин уламчылавышаан.

Кижи эртип шыдавас, ээнзиргей тайгага эрес-дидим, маадыр соруктуг аңчылар — Якутияның бир аймаа шыдажыр аргажок берге чурттап турганын көрүп турарлар. Ыраккы ол аймакка хоптак-чазый, кажар бай садыгжы Опарин ийи чыл дургузунда келбээн. Ынчангаш далган-даа, дары-даа төнген, аңнаарынга хереглээр бүгү чүүлдер тывылбастаан. Чурттакчыларның ол хереглээн бараанннарны алгы-кеш-биле орнап алыр дээн оралдажыышкыны бүтпейн турар. Кажар садыгжыга ам алгы-кеш-даа херек чок, ол чүгле алдынныг дамырактың чыдар черин билип алыр дээш кызып турар.

Ынчалза-даа аймактың баштыңы, кажар Сэдюк алдынныг черниң кайда чыдарын билир-даа болза, өгбелерниң чажыдын өскелерге ажыдып берип шыдавас. Сэдюк аныяк турда-ла тайгага өске кижилер чедип келген турган. Олар сарыг даштарны тып алыр күзелдиг турганнар. Ынчалза-даа угаан кирбээн аңчы оларны бир алдынныг черге чедире бергеш, бодунуң төрээн черин аас-кежик чок болдурар. Ол өске кижилер алдынны көрүп кааш, аштаан бөрүлер дег, бот-боттарын өлүржүп кырып эгелээн.

Арга-арыгны каргыш болгаш үё-човуур дола берген. Ак хар хандан кызыл чайт, агаар өрттен кара ыш апарган. Ынчан Сэдюк өгбелериниң ады-биле чурттаалгазының сөөлгү хүннеринге чедир алдынныг дамырактың чажыдын кымга-даа ажытпас деп даңгыраглаар.

Коргунчуг аш аймакты хөме ап келир, кижилерниң амыдыралы улам бергедээр.

— Ам бис коргунчуг аш-чүттүң аспаанда кирген бис,— деп, Сэдюк бодунуң чаңгыс чер чурттугларынга чугаалааш, уламчылаар: — Силерниң мурнуңарда чүү манап турарын билбес-тир силер, айыылдыг човулаң кес кырында келген деп билиңер. Кижилер-даа, мен-даа, төрээн черивис-даа шупту чок кылдынар. Бир эвес мен алдынның чыдар черин хоптак садыгжыга айтып бээр болзумза, бо бүгү ынчан биске чайгаар-ла таваржып келир болдур ийин...

Ынчалза-даа аймактың чурттакчы чону Сэдюктуң чугаазын тоовайн, ону баштыңчы хүлээлгезинден болгаш аймактан үндүр сывырыптар. Ол аймактың баштыңы апарган аныяк аңчы Уйбанча бодунуң аймаан өлүмден камгалап, алдынныг дамыракты тывар оларга аазаар. Ол төрээн турлаанга чедип кээрге бай садыгжының оглу-биле ак гвардейжилер тайгага чаштып чедип келгеш, оларның шыгжаатта чажырып каан далганын дилеп алыр бодаан якуттарны кандыг-даа чылдагаан чок черге боолап өлүрүп турарын көрүп каар. Ынчан Уйбанча кырган Сэдюктуң шынныынга бүзүрээр. Ынчангаш ол кажан-даа алдынның чыдар черин оларга айтып бербес деп шиитпирлээр. Ону айтып бээр болза, ынчан коргунчуг өлүм-чидим болур дээрзинге ол бүзүрээр.

Кызыл Армияның отряды турлагга чедип келир. Аар-берге, аш-чут долган муңгаранчыг хүннер уттундурар. Черлер саваан ялы-түреңги якут кижилерге аас-кежиктиг амыдыралдың хүннери эгелээр...

«Өгбелерниң чажыды» деп, республиканың кинотеатрларында үнүп эгелээн чаа уран-чечен кинонуң утказы ындыг. Кинону чогаалчы Н. Якутскийниң «Алдын дамырак» деп тоожузун ёзугаар чогаадып тургускан. Кинонуң кол маадырлары Сэдюк, садыгжы Опарин, Арапас, Уйбанча, Люба, Карпов оларның рольдарын кино артистери Дмитрий Ходулов, Антанас Габренас, Наталья Шестакова, Анатолий Васильев, Татьяна Колюхова, Георгий Склянский олар кайгамчык салым-чаяан-биле ойнап турарлар. Якут улустуң 1921 чыл үезинде амыдыралын көргүскен бо кинону «Таджикфильм» киностудия 1972 чылда үндүрген.

К. САРЫГ-ООЛ.

Хан базыышкыны улгадыр аарыг

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» суурнуң чурттакчызы С. Шагжы редакцияга чагаазында «Сөөлгү үеде хан базыышкыны улгадыр аарыг» деп бижээш, ооң тыптып келир чылдагааны чүдел, ындыг аарыг кижи кандыг чем чизе экил, Тываның кайы аржаанынга ол аарыгны эмнеп болурул деп айтырыглар салган.

Ооң чагаазынга харыы кылдыр эмчиниң сүмезин парладывыс.

Эмчиниң сүмези

Бо аарыг сөөлгү үеде неп-теренгей болгаш ооң уржуктары берге байдалдарга чедирип турар деп улус чугаалажыр апарган. Херек кырында ап көөрге, шаанда Тывага хан базыышкыны улгадыр аарыг турза-даа, ол билдинмейн турган. Бистиң кырганнарывыстың «шаанда мээң ындыг төрелим бажым дээш, үр болбаан» дижирин бис ховар эвес дыңнаар бис. Ол дээрге хан базыышкыны улгадыр аарыгның түңнели болуп чадап чок. Ынчангаш хан базыышкыны улгадыр аарыг, улустуң чугаалажыры ышкаш, амгы шагның аарыы эвес, а ол шаанда-даа турган, а улустуң берге аарыглардан аарыыры бистиң үевисте харын улам кызырылган чүве болганда ол «амгы үениң берге аарыы» кылдыр сагындырар апарган.

Чогум, чүге хан базыышкыны улгады бээр дээрзин улус эки билбейн турар. Ынчангаш ооң тыптып келири кижилерге база-ла «тывызык» ышкаш болуп турар.

Хан базыышкынының улгадыры ханның, хан дамчыыр дамырларның байдалындан хамааржыр. Бир талазында ханның бодунуң тургузуу, шыныры азы, бөдүүнү-биле чугаалаарга, хан суук бе азы хоюг бе дээрзи мааа улуг салдарлыг. Хоюг, үстүг хан оруу-биле оожум, саадаашкынныг байдал-биле эргилерге чүрек ону күш-биле идип үндүрер ужурга таваржыр, ынчангаш ханның базыышкыны улуг болур чоруктуң бир чылдагааны ында. Шынап-ла, хан базыышкыны аарыглыг улуг кижилерниң хөй кезии семис, шыырак болурун улус эскерип-даа турары чадавас.

Ханның хоюг болуру эмин эрттир үстүг, чаглыг аъш-чем чииринден, чемнериниң чурумун сагывас, база арага аймаанга хандыыр чоруктан улуу-биле хамааржыр.

Аарыгның тыптыр база бир чылдагааны — хан дамырларының доктаамал хемчээлге турбазы азы ооң чымчак, херлиичел байдалы баксыраанындан болуп турар. Ооң уламындан хан дамырлары чыырлып, чиңгелээш, херилбес апаарга, хан оолап күш-биле эртеринден хан базыышкыны көдүрлү бээр.

Хан дамырларының ынчап баксырый бээриниң чылдагааны кижиниң угаан бодал ажылын шын, чөптүг чорутпазындан, ажыл-амыдыралынга бергедээшкиннерден, нервилениир чоруктардан хамааржып турар. Мааа бөдүүн чижек. Кижи корткан да: «арным изиш диди, чүрээм тиккигайны берди» дээр ийик чоп. Ол чүл дээрге, корткан кижиниң нервизи хенертен хан оруктарының дамырларын чыырылдырыптарга, хан күш-биле харыугда арынга келирге, изиш дээриниң чылдагааны ында, ол өйле корткан кижиниң ханының базыышкыны улуг болур. Нерви «корга» берген чүве болганда, чүректиң ажылдаары база дүргедээр.

Чамдык кижилер «хан базыышкыны улгаткан, ханым хөй кижи-дир мен, төп кааптынар» деп эмчилерден дилээр турар. Ол чорукка эмчилер удурланыр, ойталаар, а ооң ужурун билбестер хомудал үндүрер чоруктар база бар. Ужуру чүл дээрге, хан базыышкыны улгадыр аарыг үезинде кижиниң ханы көвүдээр эвес, а үстүнде тайылбырлаанывыс ышкаш өске чылдагааннардан ханның базыышкыны улгадыр. Ындыг болганда чеже-даа хан төгерге хан базыышкыны кудулаар хамаан чок, харын хан дамчыыр дамырлар улам чыырлып, хан базыышкынын улаттыра бээр.

Хан базыышкыны улгадыр аарыгның чылдагааннары өске аарыглардан база хамааржыр. Оларга чүректиң улуг өзүнүң эгези тарлаар (коарктация), чүректиң клапаннары баксыраанда, баш мээзиниң, кара-бүүректиң эдеринчи бестери ышканында, кара-бүүректиң соокка дегдириишкиннериниң үезинде дээш, өске-даа чамдык аарыглар үезинде хан базыышкыны база улгадыр. Ынчангаш бо талазын эмчи кижи шыны-биле тодарадып алырынга аарыг кижи аарыының төөгүзүн долузу-биле тайылбырлаар ужурлуг. Чүге дээрге чамдык таварылгаларда хан базыышкыны улгадыр аарыг дээш, ону эмнеп, өске аарыгларже кичээнгей салбайн баар чоруктар таварышкылаар болгай.

Хан базыышкыны улгадыр аарыгдан эр-даа, херээжен-даа кижилер аарып турар. Ооң баштайгы демдектерин кижилер эскербейн баргаш, чогуур үезинде эмнедириниң хемчеглерин албайн хөлүп эртире каапкар таварылгалар ховар эвес. Уйгу чокталыры, баш аарыыры, баш дескинери, ой-ойлеп чүрек дыртылаари, сагыш-сеткил дүвүрээри, ажыныычал апаары, чүнү-даа кылыр хөөн чокталыры, сактырга-ла шимчевес чыдар болза эки кылдыр бодандырары — хан базыышкыны улгадыр аарыгның баштайгы демдектери болур. Чамдыкта аарыг кижи көңгүс каң-кадык, аңаадагы ышкаш сагындырар, а эмчилер ооң аарыын эскерип каан болза, сагыш-сеткил улам дүвүреп «сезик биле аараан» дээн хевирлиг байдалдарга чедер. Ындыг кижилер бодунга сезиктиг апарганда эмчиге баар херек. Эмчиниң сүмезинге аарыг кижи шынчы болгаш бүзүрелдиг болур чорук аарыгны үзе эмнээринге улуг идиглиг.

А чогум аарыг ийиги, үшкү чада чедип турда, аарыг кижилерниң хөй нуруузу эмнээшкинге бүзүрелин чидирип, аарыын херекке албастап, «черле ындыг кижи-ле болгай мен» дээр хөөннер хан базыышкынының дээди чадазында башче, чүрекче хан чүгүрер чоруктарга чедирер.

Аарыгны болдурбазы-биле кижи бүрүзү амгы үениң амыдыралының нормаларын, эртем-техниканың чедиишкиннерин чөп ажыглап билири, боттуң хуу гигиеназының чурумнарын — угаан болгаш күш-ажылдың, аъш-чемниң, дыштанылганың чурумнарын хажык чок сагып билири — онза ужур-дузалыг.

Бистиң республиканың Үш-Белдир, Чедер дээн ышкаш курорттары хан базыышкыны бедик аарыг кижилерге шуут таарышпас. Ынчалзажок Тываның кайгамчыктыг чараш бойдузу улуг аарыг кижилерге эки салдар чедирип, олар боттары хуузунда дыштанып, агаарлаар, чайлаглаар чүве болза, кончуг ажыктыг деп эмчилер санап турар. Ол ышкаш боттуң шаа-биле спорт, физкультура кылыры, өске-даа хевирниң шимчээшкиннери кижиниң эът-мага бодун быжыглаарынга канчаар-даа аажок ажыктыг. Кижи бодун кадык-ла чорзумза, омак-сергек-ле болзумза деп бодаар болганда, спорт болгаш күш-культуражe база улуг кичээнгей салза чогуур.

Д. КУУЛАР,
РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи.

КОЛХОЗЧУЛАРГА ШИИ

Москваның сатира театрынга «Байбан аастыг» деп чаа шии үндүрген. Автор, белорус драматург Андрей Макаёнок шиизин репортаж-комедия дээн. Шиниде колхозчу амыдыралды көргүскен.

Шиини театрның кол режиссёру РСФСР-ниң улустуң артизи В. Плучек тургускан. Чурукчузу — С. Стручков.

ЧУРУКТА: шииден алган көргүзүг. Солагай таладан оң талаже: Владимир Андреевич Каравай — РСФСР-ниң болгаш Таджик ССР-ниң улустуң артизи Г. П. Менглет, Скромный — РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. В. Мишулин, Кренделев — артист В. А. Байков, Ломтев — артист А. А. Ширвиндт.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Дыштанылга хүннеринде

Субботада хоорайның культура бажыңнарынга дыштанылга кежээлери аныяктарны чалап турар. Хоорайның шыдыраа клувунга маргылдааның түңнелин үндүрер. № 3 школага доозукчулар-биле ужуражылга эртер.

Воскресеньеде Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Иркутск хоорайга зона көрүлдезинге киржип чораан боттывыңгыр артистерниң түңнел концерти болур. Концерт кежээ 18 шакта эгелээр.

Комплекстиг экспедицияның Культура бажыңынга хүндүс 11 шакта уругларның балет студиязының оюн көргүзүү болур.

Ипподромда хаак баазазынга ВЛКСМ хоорскомунуң шаңналы дээш транспорт организацияларының ажылдакчыларының комсомол-профэвилел кроссу ол хүн 11 шакта эгелээр.

Клубтуң чемпиону

Тывада баштайгы шыдыраа клувунуң бирги чемпиону. Хүндүлүг ат. Ону эдилээр алдар республиканың хоочун шыдыраачызы, шыдыраа оюнун сайзырадырынга бодунуң үлүүн киирип келген Моңгуш Кенин-Лопсаңга таварышкан.

Бо маргылдаага Моңгуш Борахоевич онза көдүрлүүшкүннүг, соруктуг ойнаан. Тос салыгның түңнелинде чеди кижини ууткаш, ийи кижи-биле хайымнашкан. Ынчангаш ооң тиилелгези чөптүг-даа.

Бирги разрядчы Каң-оол Саян эрткен маргылдаага 7 сан чедип алгаш, ийиги черге үнген. Оон чартык сан дудаан Николай Онуфриев үшкү шаңналга четкен.

Дараазында 4—7 черни дөрт шыдыраачы алды-алды санныг үлешкеннер. Ол болза бирги разрядчылар В. Иванов биле В. Кудинов, ийиги разрядчылар В. Бурхинов биле Каллар-оол Моңгуш олар-дыр.

Шыдыраа клувунуң бирги чери дээш эрттирген бо маргылдаага 5 бирги, 23 ийиги болгаш 13 үшкү разрядчылар киришкен.

Бөгүн маргылдааның түңнелин кылдыр дүрген ойнаарының талазы-биле киржикчилер аразында маргылдаа болур болгаш ооң хаашкынын кылып, тиилекчилерге хүндүткелдиң ёзулалын кылыр.

* * *

Россия Федерациязының бирги чери дээш маргылдааның баштайгы шилиндек оюннарынга зона аайы-биле киржир дээш бистиң республиканың төлээлекчилери мастерге кандидат Николай Шишигин биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың инженери, республика чемпионадының ийиги шаңналын алган бирги разрядчы Моңгуш Адыг-оол олар Улан-Удэ хоорайже чорупканнар.

О. ИРГИТ.

Чаа тудуглар чалап тур

Күш-ажыл курлавырларын ажыглаарының органнары бистиң республиканың чаа тудугларга ажылчыннарны организастыг хүлээп алырын чарлап тур.

Организастыг чыылданың негелделери:

2 чыл хуусаада ажылдаар дугайында керээ чарарга «Тыва көдээ тудуг» трестиң тудуг организацияларының төлээри болза: а) 200 рубльдиң халас дузаламчызын дөрт удаа хуваап бээр; б) чурттап турары черинден ажылдаар черинге чедир оруктуң шүүделин долузу-биле бээр.

Хандырары болза: а) бот кижилерни чаагайжыткан общежитиеге тургузар болгаш орун-дөжек херекселдерин бээр; б) ажылдап кедер тускай хепти болгаш херекселдерни бээр.

Аныяк ажылчыннарны тускай мергежил чедип алзын дээш ажылдатпышаан өөредир.

Республиканың тудугларынга ажылдаар күзелдиг ажылчыннар керээ чарарда паспортту, шериг билетин болгаш күш-ажыл дептерин чурттап, ажылдап турар черинден үндүр бижиткеш эккээр ужурлуг.

Ажылдаар күзелдиг кижилер Кызыл хоорайда Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузунда № 38 бажыңга — Күш-ажыл курлавырларын ажыглаарының эргелелинге, Кызыл хоорайда Комсомольская кудумчузунда № 23 бажыңга, Чадаана хоорайда райкүүском чанында болгаш Кызыл-Мажалыкта райкүүском чанында күш-ажыл курлавырларын ажыглаар талазы-биле төлээлерге келир. Өске районнарның чурттакчылары райкүүскомнарны дамчыштыр тудугга ажылдаар керээни чарып болур.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Төп районнарга чагбас, өскелеринге биче хар чаар. Хаттың дүргени секундада мурнуу-барыын районнарга 0—4 метр, барыын районнарга 5—9 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы даглыг черлерге 4—8, өскелеринге 16—20 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, эртен биче чаар. Хаттың дүргени секундада 0—4 метр чедер. Агаарның температуразы 18—20 градус соок болур.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

1973 чылдың февраль 7-де хүндүскүнүң 2 шакта СЭКП хоорскомунуң хуралдаар залынга Кызыл хоорай Совединиң XI сессиязы болур.

Хүн айтырыы:

1. 1973 чылда хоорайның ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш социал-культура тургузуушкунунуң планының дугайы.
2. 1973 чылда хоорайның бюджединиң бадылаары болгаш 1972 чылда бюджет күүселдезиниң дугайы.

ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ КҮҮСКОМУ.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ

МОСКВАДАН

12.45 — Дамчыдылгалар программазы. 12.50 — Өңнүг телекөргүзүг. Уругларга. **Мультфильмнер программазы.** 13.20 — Медээлер. 13.30 — **Өңнүг телекөргүзүг. Хоккей талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» (Москва) — СКА (Ленинград).** 3-кү оюн. 14.05 — **«Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа.** Дамчыдылганы эмчи Ю. Белянчикова чорудар. 14.45 — Өңнүг телекөргүзүг. **«Музыкалыг ужуражылгалар». Г. Пономаренконуң ырлары.**

КЫЗЫЛДАН

15.15 — Неделяның медээзи.

МОСКВАДАН

15.45 — **Л. Леонов. «Алдын чууза». Москваның шии театрының шиизи.**

КЫЗЫЛДАН

18.00 — **«Тываның неделязы». Информастыг программа.**

МОСКВАДАН

18.40 — **«Дилээшкин». Дамчыдылганы чогаалчы С. Смирнов чорудар.** 19.25 — **Композитор З. Колмановскийниң кежээзи. Эвилелдер бажыңының колонналыг залындан дамчыдылга** (бижидилге). 21.45 — Өңнүг телекөргүзүг. **Уран-чечен фильм. «Мээң ынаамга шуру».** 23.00 — 23.30 — **«Үе».** Информастыг программа.

Редакторнуң оралакчызы Б. Н. КАРАШПАЙ.

Кинотеатрларда

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Алдын хүн адаанда кыстар»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 21.00 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: **«Ыяш бурганнарның чажыды»** 14.30, **«Шынчы чорук»** (1-ги, 2-ги кезектери) 16.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кара ангелдер»** (1-ги, 2-ги кезектери) **13.55,** 20.15, **«Кара хек-даван»** 16.35, 18.25 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Трясогузканың армиязы база катап тулчуушкунда»** 9.00, 14.30, **«Джейн Эйр»** 16.30, 18.30, **20.30** шактарда.

«ЧАЛАВААН АА Л ЧЫ»

БОЛУУШКУН

Эрткен күзүн Амур тайгаларынга адыг хөй болуп, чамдызы ижээвейн кыштап турар. Ам харын оларның чамдызы «кылаштанчып» турар таварылгалар бар.

Чоокта чаа Архарин районнуң белеткелдер конторазының аңчылары Н. Кравцов биле В. Дядичкин хүндүс аңнап чорааш, чанып орган. Чадырынга чоокшулап келгенде, оон кончуг улуг мажаалай үне халып келгеш, мурнунда кылаштап орган Кравцовче халый берген. Соонга чораан эжи аңгадавайн, боолап дүжүрген. Ынчап эжиниң тынын алган.

Чадырга келгеш көөрге, адыг эжикти, соңга карактарын үрээш, демир печканы үндүр октааш, орун-дөжекти андарып-дүңдерип каапкан болган.

Өлүрген адыгның иштин чара кезип көөрге, ында консервилер, сухарилер, аржыл, ак чоорган бар болган.

«Труд» солундан.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агыйның килдизиниң 21-47, үлегүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Пар ама 2. Тираж 15453. Чагыг № 68.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00340